Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi

TÜBİTAK 1001 Projesi
Proje No. 112K172

"2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi"

Lisansüstü Seminer Çalışmaları Serisi

Hazırlayan:

Mehmet Turan Çağlar

www.tfpcrises.org
www.tdpkrizleri.org

TÜBİTAK 1001 Projesi Proje No. 112K172 Çalışmalarından Yararlanılarak Hazırlanmıştır.

“2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi”

Hazırlayan:

Mehmet Turan Çağlar

Öğrenci No: 14716011

Yıldız Teknik Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı

Ders: “Türk Dış Politikasında Kriz Yönetimi ve Zorlayıcı Diplomasi”
Güz Dönemi 2014
Yöneten: Doç. Fuat Aksu

İÇİNDEKİLER

1. GİRİŞ 1

2. SURİYE'DE ARAP BAHARI VE TÜRKİYE'NİN SURİYE REJİMİNE DESTEĞİ 3

3. UYUŞMAZLIK EVRESİ 6

4. ÇATIŞMA EVRESİ 9

4.1. Sözsel Fikir Ayrılığının Devamı ve Sertleşen Açıklamalar 10

4.2. Türkiye'nin Suriye Muhalefetiyle Artan İlişkileri 11

4.3. Ekonomik ve Diplomatik Yaptırımlar 12

4.4. Türkiye'nin Uluslararası Baskıyı Arttırma Stratejisi 15

5. KRİZ EVRESİ 20

5.1. Kriz Evresinin Başlaması ve Askeri Tedbirlerin Ön plana Çıkması 21

5.2. Türkiye'nin Uluslararası Baskıyı Arttırma Stratejisinin Devamı 24

5.3. Suriye Muhalefetinin Örgütlenmesine Yardım ve Tanınırlığının Arttırılması Stratejisinin Devamı 27

6. SONUÇ 29

7. KAYNAKÇA 34

1. GİRİŞ

1998 Ekim Krizi ile iyice bozulan Türkiye-Suriye ilişkileri, Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması sonrası normalleşmeye başlamış ve 1998 sonrası normalleşmeye başlayan ikili ilişkiler 2000'ler boyunca gelişmiştir. Türkiye'de önce dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in çabaları, 2002 sonrası ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) komşu bölgelere açılım politikası Suriye'deki yeni yönetim tarafından kabul görmüş ve 2011 yılına kadar ilişkiler ve işbirliği pozitif yönde gelişmiştir. Gelişen ilişkiler sonucunda iki ülke, 2004 yılında serbest ticaret anlaşması imzalamış[1], iki ülke arasındaki ticaret 2010 yılında 2500 milyon dolar seviyesine ulaşmış[2], ikili ilişkiler ise stratejik ortaklık olarak tanımlanmaya başlanmıştır.[3] Ekonomik işbirliğinin dışında 2010 yılında ortak petrol arama şirketinin kurulmasında olduğu gibi enerji alanında[4], 2009 yılında yapılan ortak askeri tatbikat gibi güvenlik alanında da işbirliği artmıştır.[5] Gelişen ekonomik, enerji, güvenlik işbirliklerinin yanı sıra tarihsel olarak iki ülke arasında önemli sorunlar haline gelen PKK ve su sorunları ve Hatay'ın statüsüyle ilgili de taraflar çözüme ve işbirliğine yaklaşmış ve tüm bu gelişmeler sonucunda iki ülke arasında 2009 yılında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi kurulmuştur.[6] Üst düzey seviyelere ulaşan işbirliği ve karşılıklı güvenin tahsisi sonucu Ahmet Davutoğlu ikili ilişkileri "iki devlet, tek hükümet" olarak tanımlamıştır.[7]

Tüm bu gelişen ilişkiler ise bölgede Arap ayaklanmalarının ortaya çıkması sonrası ivme kaybetmiş ve zamanla Suriye'de yaşananlar, ikili ilişkilerin bozulmasına sebep olmuştur. 2010 sonunda Tunus'ta başlayan Arap ayaklanmaları, 2011 yılında Mısır, Yemen, Libya, Bahreyn, Umman, Ürdün ve Suriye'ye yayılmış ve bu ayaklanmaların hepsi "Arap Baharı" olarak isimlendirilmiştir.[8] Bu süreçte Libya, Tunus ve Mısır'da iktidar değişiklikleri olmuş ve diğer ülkelerdeki ayaklanmalar da mevcut statükoyu tehdit etmiştir. Tüm bu ayaklanmalar içinde ise en zorlu ve kanlı olanı Suriye'de yaşanmıştır. Arap Baharı, Suriye'de 18 Mart 2011

---

[1] Gürkan Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikası'nda 'Davutoğlu Etkisi'**, (İstanbul: Inkılâp Kitabevi, 2010), 224.
[2] Mustafa Yetim, "Suriye 2010", **Ortadoğu Yıllığı 2010**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, İsmail Numan Telci, (İstanbul, Açılım Kitap, 2012): 260
[3] "Suriye Basınında Esad'ın Türkiye Ziyareti", *Zaman,* 18 Ekim 2007, http://www.zaman.com.tr/dunya_suriye-basininda-esadin-turkiye-ziyareti_602657.html (22 Aralık 2014).
[4] "Türkiye Suriye'yi Yedi Koldan Fethedecek", *Taraf,* 5 Ekim 2010, http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-suriye-yi-yedikoldan-fethedecek.htm (22 Aralık 2014)
[5] Nebi Miş, "Suriye 2009", **Ortadoğu Yıllığı 2009,** ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Cenap Çakmak, (İstanbul: Küre Yayınları, 2011): 213.
[6] Birgül Demirtaş, "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'", **Middle East Policy**, c. 20, s. 1(Bahar, 2003): 111.
[7] Zengin, age, 220.
[8] Moshe Ma'oz, "The 'Arab Spring' and New Geo-Strategic Environment in the Middle East", **Insight Turkey,** c. 14, s. 4 (2012): 14.

tarihinde barışçıl gösteriler ile başlamış[9], Beşar Esad'ın sınırlı reform vaatleriyle devam etmiş ve 29 Nisan 2011 tarihinde 60 göstericinin öldürülmesi üzerine muhalefet ile iktidar arasındaki köprüler atılmıştır ve süreç başka bir safhaya taşınmıştır. İlerleyen aylarda hatta yıllarda, taraflar arasındaki çatışmalar artarak çoğalmış, yeni aktörler ortaya çıkmış ve eski ve yeni aktörler arasında sürekli bir şekilde değişen ittifak ilişkileri belirmiştir. Bölgesel bir çatışmanın uzantısı olan Suriye'deki gelişmeler zamanla iç savaşa dönüşmüştür. Bu bölgesel uluslararası çatışma sadece bölge ülkeleri arasında değil, aynı zamanda küresel güçler arasında da anlaşmazlıklara yol açmıştır. ABD ve Rusya arasındaki anlaşmazlıklar Suriye'ye uluslararası müdahaleyi engellemiş ve Suriye'de tarafların birbirlerine üstünlük sağlayamamaları sonucu taraflar arasındaki çatışmalar 3 yıllık bir süreyi aşmıştır.

Suriye'de yaşanan tüm bu gelişmeler ise Türkiye tarafından yakından izlenmiş ve Türkiye bu süreçten en az zarar ve en fazla fayda ile çıkmayı hedeflemiştir. Arap Baharı'nın başlangıcında alacağı pozisyon konusunda karar almakta zorlanan Türkiye, Suriye ile ilişkilerinde her geçen gün gerilemeler yaşamaya başlamıştır. Arap Baharı'nın ilk aylarında temkinli bir tavır takınan ve mevcut rejimlerle gelişmiş ilişkilerine zarar gelmesinden çekinen Türkiye, zamanla Arap Baharı'nı önü kesilemez bir süreç olarak yorumlamış ve bu yeni yorumlamanın sonucunda mevcut rejimlere karşı sert bir tavır takınmaya başlamıştır. Bu yeni dış politika pozisyonu Türkiye'yi mevcut çatışmalar içerisinde bir taraf haline getirmiş ve bölgede önceki on yıldan bambaşka bir Türkiye imajı oluşmuştur. Tüm bu gelişmeler ışığında 2009 yılında Beşar Esad tarafından "stratejik ortaklık"[10], Ahmet Davutoğlu tarafından ise "iki devlet bir hükümet" olarak tanımlanan ikili ilişkiler 2014 yılı itibariyle tamamen çökmüş ve ikili ilişkileri geri dönülmesi zor bir noktaya getirmiştir.

Tüm bu gelişmeler ışığında 2011 sonrası ikili ilişkilerin hangi noktada uyuşmazlığa, çatışmaya ve krize döndüğünü tanımlamak ilgili çekici hale gelmiştir. Bu sıçramaların tespiti ve analizi sadece bizlere iki ülkenin kriz yönetim stratejilerini göstermesi açısından değil, aynı zamanda ikili ilişkilerin geleceği hakkında ip uçları vermesi açısından da önemli hale gelmiştir.

[9] Nebi Miş, "Suriye 2011", **Ortadoğu Yıllığı 2011,** ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım, (İstanbul: Açılım Kitap, 2013): 263.
[10] Miş, **Suriye 2009,** 215.

2. SURİYE'DE ARAP BAHARI VE TÜRKİYE'NİN SURİYE REJİMİNE DESTEĞİ

2000'lerin başından itibaren gelişen ilişkileri göz önünde bulunduran Türkiye ilk etapta Suriye'deki rejimin devamından yana pozisyon almıştır. Bölgede Arap ayaklanmalarının etkisinin büyük olduğu bir dönemde Türkiye, Suriye'deki rejimi reform konusunda motive edip, Esad yönetiminin devamlılığından yana tavır takınmıştır.[11] 18 Mart 2011 tarihinde rejim karşıtı gösterilerin başladığı Suriye'de ise Esad yönetimi bu gösterileri şiddet yoluyla bastırmaya çalışmıştır. Gösterilere karşı şiddet uygulanmasının yanında Suriye yönetimi sürekli reform sözü vermiş ve verilen reform sözleri, Türkiye yönetiminin olaya bakışındaki temel çıkış noktasını oluşturmuştur. İkili ilişkilerde uyuşmazlık aşamasına kadar Türkiye, Suriye yönetimine reform konusunda sürekli çağrıda bulunmuş, Suriye ise bu çağrıya olumsuz cevap vermemesine rağmen yapılan reformlar hem Türkiye hem de Suriye'deki muhalifler tarafından yeterli ve samimi bulunmamıştır.

Bütün bu gelişmeler ışığında Suriye'deki gelişmelerle ilgili Türkiye tarafından ilk açıklama Dışişleri Bakanlığı tarafından 25 Mart 2011 tarihinde yapıldı. Yapılan açıklamada Türkiye, yaşananların kaygı verici olduğunu belirtse de Esad yönetiminin reform konusunda attığı adımları ve verdiği sözleri desteklediklerini ve bu süreçte reform konusunda gerekli yardımların yapılacağını bildirdi.[12] Bunun yanında aynı gün Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan, Suriye'ye gidip reform sürecinde Türkiye'nin Suriye'ye yardımcı olabileceği mesajını Suriye yönetimine iletti.[13] 27 Mart tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye'de reformların Beşar Esad öncülüğünde yapılması gerektiğini belirtirken, Suriye'deki süreci yakından takip ettiklerini ve sürecin Türkiye ve Suriye işbirliğinde yürütülmesi gerektiğini dile getirdi. Dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan ise konuyla ilgili iki kez Esad ile görüştüğünü ve Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Türkiye'nin önerilerine ve reformun gerekliliğine hayır demediğini belirtti.[14] 1 Nisan 2011 tarihinde ise Erdoğan, Beşar Esad'ın Libya Devlet Başkanı Muammer Kaddafi'den farklı olduğunu, Esad'ın Nusayri kökenli, eşinin Sünni kökenli olması sebebiyle Esad'ın Suriye'yi

[11] Ziya Öniş, "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest", **Insight Turkey,** c. 14, s. 3 (Yaz, 2012): 53.
[12] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'ye Sığınan Suriyeli Vatandaşlar Hakkında", 15 Eylül 2011, http://www.mfa.gov.tr/no-209_-turkiye_ye-siginan-suriyeli-vatandaslar-hk_-basin-aciklamasi.tr.mfa (10 Kasım, 2014).
[13] "Chronology: January 16, 2011- April 15, 2011", **The Middle East Journal,** c. 65, s. 3 (Yaz, 2011): 497.
[14] "Sözde Değil Özde Uygulanmalı", *Milliyet,* 28 Mart 2011, http://www.milliyet.com.tr/-sozde-degil-ozde-uygulamali-/siyaset/siyasetdetay/29.03.2011/1370215/default.htm (1 Kasım 2014).

kucaklayan bir profil çizdiğini dile getirdi.[15] 23 Nisan'da 38 muhalifin Suriye güçleri tarafından öldürülmesi sonucunda Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada ise Suriye yönetiminden orantısız ve aşırı güç kullanmasından sakınması istenirken, aynı zamanda Esad yönetiminin attığı reform adımlarının memnuniyetle karşılandığını belirtti.[16] Yunanistan'ın Suriye'ye şiddeti durdur çağrısı yaptığı,[17] Fransa'nın Suriye yönetimini artan şiddet olayları yüzünden kınadığı[18] ve ABD'nin Suriye'ye yaptırım kararı aldığı bir dönemde[19] Türkiye'nin reform konusunda Esad yönetimine duyduğu güven, Türkiye'nin mevcut rejimin devamından yana olduğunu ve dönüşümün Esad yönetimi önceliğinde tercih ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Nisan ayında artan şiddet olayları sonrası Esad ile telefonda görüşen Erdoğan, Şam'a özel temsilcisini gönderme kararı alırken, Türkiye'nin Şam Büyükelçisi Ömer Önhon'da Türkiye'ye Suriye yönetimine Türk yönetiminin mesajlarını iletmesi için Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısına çağrıldı.[20] MGK toplantısı sonrası ve Hakan Fidan ve Kemal Madenoğlu'nun Suriye ziyaretleri sonrası Türkiye, Suriye yönetiminden reform konusunda daha kararlı olmasını isterken, şiddetten uzak durmasını tavsiye etti.[21] 6 Nisan 2011 tarihinde ise Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Selçuk Ünal, Suriye'ye yaptırım konusuna sıcak bakmadıklarını belirtirken, medyada Beşar Esad'ın Türkiye'den reform süreciyle ilgili yardım istediği iddia edildi.[22] Kısacası Nisan 2011'de Suriye yönetimi muhaliflere karşı sert tedbirler alırken ve uyguladığı şiddet Batı'da tepkiyle karşılanırken, Türkiye bu süreçte temkinli davranmaya özen gösterdi.

10 Mayıs 2011 tarihinde dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan ise yaptığı açıklamada Suriye'yi bir dış politika olarak görmediklerini, Türkiye'nin iç politikası olarak gördüklerini belirtti.[23] Bu yüzden Türkiye için Suriye'de yaşanan olaylar başlangıçta mevcut çıkarlara tehdit olarak görülürken ve mevcut çıkarların korunması amaçlanırken, Başbakanın

---

[15] "Erdoğan: Esad Eşi Nedeniyle Avantajlı" *Milliyet,* 29 Mart 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-esad-esi-nedeniyle-avantajli/siyaset/siyasetdetay/01.04.2011/1371700/default.htm (1 Kasım 2014).
[16] "Aşırı Güç Kullanımından Kaçınılmalı", *Milliyet,* 25 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/-asiri-guc-kullanimindan-kacinilmali-/dunya/dunyadetay/25.04.2011/1381883/default.htm (2 Kasım 2014).
[17] "Atina'dan Şam'a Şiddeti Durdurma Çağrısı", Milliyet, 23 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/atina-dan-sam-a-siddeti-durdurma-cagrisi/dunya/dunyadetay/23.04.2011/1381468/default.htm (2 Kasım 2014).
[18] "Fransa Suriye'yi Kınadı", *Milliyet,* 23 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/fransa-suriye-yi-kinadi/dunya/dunyadetay/23.04.2011/1381496/default.htm (2 Kasım 2014).
[19] "ABD Suriye'ye Yaptırım Kararı Aldı", *Milliyet,* 29 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/abd-suriye-ye-yaptirim-karari-aldi/dunya/dunyadetay/29.04.2011/1384213/default.htm (2 Kasım 2014).
[20] "Ankara Sonunda Suriye için Devrede, *Milliyet, 27 Nisan 2011,* http://www.milliyet.com.tr/ankara-sonunda-suriye-icin-devrede/dunya/dunyadetay/27.04.2011/1382762/default.htm (2 Kasım 2014).
[21] "MGK'dan Esad'a Hem Uyarı Hem Destek", *Milliyet,* 29 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/mgk-dan-esad-a-hem-uyari-hem-destek/dunya/dunyadetay/29.04.2011/1383768/default.htm (2 Kasım 2014).
[22] "Beşar Esad, Erdoğan'dan Destek İstedi", *Milliyet,* 1 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/besar-esad-erdogan-dan-destek-istedi/dunya/dunyadetay/01.05.2011/1384662/default.htm (3 Kasım 2014).
[23] "Başbakan Erdoğan: Devlette Yeni Bir Yapılanmaya Gidiyoruz", *Milliyet,* 10 Nisan 2011, http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-devlette-yeni-bir-yapilanmaya-gidiyoruz/siyaset/siyasetdetay/10.05.2011/1388299/default.htm (3 Kasım 2014).

açıklamaları sonrası Suriye'deki sorunun ayrıca Türkiye için bir prestij meselesi de olduğu görüldü. Erdoğan, Suriye'deki gelişmeleri iç politika olarak gördüklerini 15 Mayıs 2011 tarihinde Rize Valiliği'ne yaptığı ziyarette tekrarladı.[24] Erdoğan ayrıca American Charlie Rose şova verdiği röportajda, Beşar Esad'ın yakın arkadaşı olduğunu ve Esad'a çekil demek için henüz erken olduğunu belirtti.[25] 20 Nisan'da Ahmet Davutoğlu ve 21 Nisanda dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Erdoğan'ın açıklamalarına paralel açıklamalarda bulunup, reformların hayata geçirilmesi için hala vakit olduğunu ama bu reformların zaman kaybetmeden hayata geçirilmesi gerektiğini vurguladılar.[26] Nisan ayında Suriye'de yaşanan olaylar sonrası Türkiye yönetimi reform konusunda Esad yönetimine daha fazla tavsiyede bulunmaya ve reformların aciliyetini "şok tedavi" terimiyle tanımlamaya başladı.[27] Türkiye'nin reform yapılması konusunda daha fazla ses çıkarmaya başladığı bir dönemde ise Suriyeli muhalifler Türkiye'de 31 Mayıs- 2 Haziran tarihleri arasında Antalya'da "Değişim için Suriye" konferansını düzenlediler.[28] Her ne kadar Türkiye muhaliflerle resmi bir iletişime geçmese de Türkiye'de bulunan Esad yanlısı Suriyeliler bu konferansa tepki gösterdi. 7 Haziran 2011 tarihinde Ahmet Davutoğlu "Neden Esad'dan çekilmesini istemiyoruz?" sorusuna, Suriye'nin Ortadoğu'daki barış süreci için en önemli ülke olduğu yönünde cevap verirken, aynı konuşmada Suriye yönetimi ile görüşmelere devam edeceklerini söyledi.[29] 8 Haziran tarihinde Davutoğlu bu sefer Esad'ın Kaddafi ve Mübarek'ten farklı olduğunu, uluslararası müdahaleye sıcak bakmadıklarını ve reformların hızlandırılmasıyla şiddetin ülkede kontrol edilebileceğini belirtti.[30] 10 Haziran 2011 tarihinde ise dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan, Suriye'deki gelişmelerle ilgili serzenişte bulunup, olaylar bu hızla devam ederse Suriye yönetimine destek olamayacaklarını belirtti. Erdoğan ayrıca şiddet olaylarıyla ilgili Beşar Esad'ın kardeşi Mahir Esad'a dikkat çekerken, gelişmeleri vahşet olarak

[24] "Yalan Rüzgarı'nda Başrolü Sen Oyna", *Milliyet,* 15 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/yalan-ruzgari-nda-basrolu-sen-oyna/siyaset/siyasetdetay/15.05.2011/1390469/default.htm (4 Kasım 2014).
[25] "Esad'ın Gitmesi için Daha Erken", *Milliyet,* 13 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/esad-in-gitmesi-icin-daha-erken/dunya/dunyadetay/13.05.2011/1389572/default.htm (4 Kasım 2014).
[26] "Cumhurbaşkanı Gül, Wall Street Journal'da", *Milliyet,* 21 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-gul-wal-street-journal-da/dunya/dunyadetay/21.05.2011/1392990/default.htm (5 Kasım 2014).
[27] "Davutoğlu İsrail'in Hatalarını Tekrar Etmeyeceğini Düşünüyor", *Milliyet,* 27 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-israil-in-hatalarini-tekrar-etmeyecegini-dusunuyor/siyaset/siyasetdetay/27.05.2011/1395382/default.htm (6 Kasım 2014).
[28] "Suriyeli Muhalifler Antalya'ya Geliyor", *Milliyet,* 26 Mayıs 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-antalya-ya-geliyor/dunya/dunyadetay/26.05.2011/1394791/default.htm (6 Kasım 2014).
[29] "Bakan Davutoğlu'nun Yüzde 50 İddiası", *Milliyet,* 7 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi/siyaset/siyasetdetay/07.06.2011/1399695/default.htm (7 Kasım 2014).
[30] "Davutoğlu: Libya Temas Grubu Temmuz'da İstanbul'da Olacak", *Milliyet,* 8 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-libya-temas-grubu-temmuz-da-istanbul-da-olacak/siyaset/siyasetdetay/08.06.2011/1400065/default.htm (7 Kasım 2014).

yorumladı.[31] 14 Haziran tarihinde Esad ile telefonla konuşan Erdoğan'ın Esad'a şiddetten uzak durmasını ve reform sürecinin ivedilikle bir takvime bağlanmasını tavsiye ettiği iddia edildi.[32] 16 Haziran 2011 tarihinde ise Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın özel temsilcisi Hasan Türkmani Ankara'ya geldi.[33] Aynı gün Davutoğlu tarafından yapılan açıklamada işe reform konusunda umutlu olduklarını belirtti.[34] 20 Haziran 2011 tarihinde ise dönemin Başbakanı Erdoğan'ın Suriye'ye özel bir temsilci göndereceği, bu temsilcinin Esad yönetimine Mahir Esad'ın ordudan uzaklaştırmasını tavsiye edeceği ve gerekirse Mahir Esad'ı Türkiye'ye kabul edebileceği iddia edildi.[35] Türkiye'nin reform konusunda baskılarını ve telkinlerini arttırdığı ve Suriye'den çok sayıda sığınmacının Türkiye'ye sığınmaya başladığı bir dönemde Suriye tarafından ilk tepki Dışişleri Bakanı Velid Muallim'den geldi ve Velid Muallim'in açıklamalarıyla ikili ilişkilerde uyuşmazlık aşamasına geçildi.

3. UYUŞMAZLIK EVRESİ

Suriye'de şiddet olaylarının arttığı ve rejim ve muhalefet arasındaki çatışmaların Türkiye sınırına doğru kaydığı bir dönemde Türkiye, Suriye'ye reform çağrılarını daha kuvvetli bir şekilde yapmaya ve Suriye güvenlik güçlerinin şiddetini eleştirmeye başladı. Türkiye tarafından eleştirilerin arttığı bir dönemde Suriye tarafından Türkiye'nin tavrına yönelik ilk tepki geldi. Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim 22 Haziran 2011 tarihinde gerçekleştirdiği basın toplantısında Türkiye ile özel bağlarının olduğunu ama Türkiye'nin bakış açısını değiştirmesi gerektiğini vurguladı. Aynı toplantıda Muallim, kimseden ders almadıklarını, reformlar gerçekleştiği zaman başkalarına demokrasi konusunda ders vereceklerini belirtti.[36] Kısacası, Suriye tarafı ilk defa sözlü olarak Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu resmi olarak eleştirdi ve Suriye'nin bu eleştirisiyle ikili ilişkilerde uyuşmazlık evresi başladı. Suriye'deki olayların artması ve çatışmaların sınıra kayması sonrası ise Türk Silahlı Kuvvetleri 2'nci Ordu Komutanı Orgeneral Servet Yörük, Güveççi Köyü'ne gelerek

[31] "Aralarına Vahşet Girdi", *Milliyet,* 10 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/aralarina-vahset-girdi/siyaset/siyasetdetay/10.06.2011/1400775/default.htm (8 Kasım 2014).
[32] "Erdoğan'dan Suriye Devlet Başkanı'na Telefon", *Milliyet,* 14 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/eerdogan-dan-suriye-devlet-baskani-na-telefon/dunya/dunyadetay/14.06.2011/1402468/default.htm (8 Kasım 2014).
[33] "Esad'ın Özel Temsilcisi Ankara'da", *Milliyet,* 16 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/esad-in-ozel-temsilcisi-ankara-da/dunya/dunyadetay/16.06.2011/1402954/default.htm (8 Kasım 2014).
[34] "Davutoğlu'ndan Suriyeli Açıklaması", *Milliyet,* 16 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-suriyeli-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/16.06.2011/1403273/default.htm (9 Kasım 2014).
[35] "Ankara'dan Esad'a: Mahir'i Bize Gönder", *Milliyet,* 20 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/ankara-dan-esad-a-mahir-i-bize-gonder/dunya/dunyadetay/20.06.2011/1404482/default.htm (9 Kasım 2014).
[36] "Kimseden Ders Alacak Değiliz", *Milliyet,* 23 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/kimseden-ders-alacak-degiliz/dunya/dunyadetay/23.06.2011/1405672/default.htm (10 Kasım 2014).

sınırda incelemeler yaptı.[37] Sınırdaki hareketlilik üzerine Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun başkanlığında askeri boyutu ağırlık kazanan acil bir koordinasyon toplantısı yapıldı. Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Aslan Güner ile MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın da katıldığı toplantıda, sınırdaki askeri hareketlilik değerlendirildi.[38] 25 Haziran tarihinde ise Esad'ın Türkiye'yi fırsatçı olmakla ve Batı'yı mutlu etmekle suçladığı ve Türkiye'nin tavrını İran'ın dini lideri Hamaney'e ilettiği iddia edildi.[39] Bu gelişmelerin ardından Türkiye reform konusundaki ısrarlarını devam ettirdi. Bunun yanında 16 Temmuz tarihinde 350 muhalif İstanbul'da bir araya gelerek "Suriye için İstanbul" toplantısını gerçekleştirdiler ve 25 üyeli Ulusal Kurtuluş Konseyi'ni seçtiler.[40] Kısacası Türkiye reform konusunda Esad yönetimine çağrıda bulunmaya devam ederken, Suriye muhalefetiyle resmi iletişime geçmese de muhalefetin Türkiye'de örgütlenmesine ses çıkarmadı.

Uyuşmazlık evresindeki en önemli gelişmelerden biri ise Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'ın Siyaset ve Medya Danışmanı Dr. Bouthina Shaaban'dan gelen açıklamalardı. Dönemin Başbakanı Erdoğan, Suriye konusuyla ilgili sabrın sonuna geldiklerini, Davutoğlu'nun Suriye'ye Türk tarafının mesajlarını iletmek için gönderileceğini ve sürecin Suriye tarafının vereceği cevaba göre şekilleneceğini belirtirken, Erdoğan'ın bu açıklamaları Suriye tarafından tepkiyle karşılaştı. Shabaan, 7 Ağustos 2011 tarihinde Davutoğlu'nun sert bir mesaj getirmesi halinde Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumu konusunda daha sert bir yanıt alacağını belirtti.[41] Bunun yanında Shaaban, Suriye'nin içişlerine kimsenin karışmaması gerektiğini belirtti.[42] Bu gelişmelerin ardından Ahmet Davutoğlu, 8 Ağustos tarihinde Türk tarafının istekleri ve taleplerini Esad yönetimine iletmek için Suriye'ye gitti. Davutoğlu'nun Şam Havaalanında Dışişleri Bakanı yerine Dışişleri Bakanı Yardımcısı Abdülfettah Ammura tarafından karşılanması ise Suriye'nin hoşnutsuzluğunu göstermesi için yapıldığı yönünde yorumlandı.[43] Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 3 sayfalık tavsiye mektubunu ileten Davutoğlu, Beşar Esad ile 6 saatlik görüşme yaptı. Demokratikleşme ve reformların hayata geçirilmesi konusunda geç kalınmaması mesajını ileten Davutoğlu artan sivil kayıplardan

---

[37] "Türkiye Bayrağını İndirip Suriye Bayrağını Astılar", *Milliyet,* 23 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/turk-bayragini-indirip-suriye-bayragini-astilar/dunya/dunyadetay/23.06.2011/1405825/default.htm (10 Kasım 2014).
[38] "Ankara'da 'Acil' Zirve", *Milliyet,* 24 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/ankara-da-acil-zirve/dunya/dunyadetay/24.06.2011/1406175/default.htm (10 Kasım 2014).
[39] "Esad Şikayet Etti, İran 'Vururuz' Dedi", *Milliyet,* 27 Haziran 2011, http://www.milliyet.com.tr/esad-sikayet-etti-iran-vururuz-dedi/dunya/dunyadetay/27.06.2011/1407130/default.htm (10 Kasım 2014).
[40] "Chronology: July 16, 2011-October 15, 2011", **The Middle East Journal,** c. 6, s. 1 (Kış, 2012): 153.
[41] "Şam'dan Erdoğan'a Sert Bir Yanıt", *Milliyet,* 7 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/sam-dan-erdogan-a-sert-yanit/siyaset/siyasetdetay/07.08.2011/1423782/default.htm (11 Kasım 2014).
[42] "Türkiye Gereken Yanıtı Alır", *Milliyet,* 8 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-gereken-yaniti-alir-/dunya/dunyadetay/08.08.2011/1423987/default.htm (11 Kasım 2014).
[43] "Şsm'da Kritik Görüşme", *Milliyet,* 9 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/sam-da-kritik-gorusme/siyaset/siyasetdetay/09.08.2011/1424501/default.htm (11 Kasım 2014).

duydukları endişeyi dile getirdi. Davutoğlu ile Esad arasındaki görüşmede ise Davutoğlu'nun reform sürecine vurgu yaparken Esad'ın güvenlik ve terör sorununa vurgu yaptığı iddia edildi. [44] Bu iddia tarafların gelişmelerle ilgili fikri ayrılıklarını göstermesi açısından önemlidir. Davutoğlu, Suriye dönüşünde yaptığı açıklamada ise Suriye yönetimi için artık ayların değil, haftaların ve günlerin çok önemli olduğunu belirtti.[45] Her ne kadar 10 Ağustos tarihinde Davutoğlu, Suriye rejiminin Türkiye'nin tavsiyelerini yerine getirmeye başladığını açıklasa da Suriye'de büyük çaplı operasyonların sürmesi Suriye'nin Türkiye'nin tavsiyelerini dikkate almadığı şeklinde yorumlandı.[46]

Suriye'deki çatışmaların devam etmesi ve Suriye rejiminin muhaliflere karşı politikalarını değişmemesi, Suriye'nin Türkiye'nin tavsiyelerini dikkate almadığı şeklinde yorumlanabilecekken, görüşme sonrası Türkiye yönetiminin beklentilerinin karşılanmaması sonucu Türkiye tarafından Esad yönetimine artık güvenilmediği yönünde açıklamalar gelmeye başladı. Bu dönemde ayrıca Türkiye bu görüşmeyi Suriye için son şans olarak gördüklerini söylerken, görüşme sonrası Suriye yönetimine karşı üslubunu daha da sertleştirdi. 15 Ağustos tarihinde Davutoğlu yaptığı açıklamada Suriye'nin şiddeti durdurmasını, aksi takdirde iki taraf arasında konuşulacak bir şey kalmayacağını belirtti.[47] 18 Ağustos tarihli MGK toplantısını sonrası ise Suriye yönetiminden Suriye'deki şiddeti hemen durdurması ve demokratik siyasi dönüşümün gerçekleştirilmesi istendi.[48] Abdullah Gül ise Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda Suriye rejimine olan güvenlerinin kaybolduğunu belirtti.[49] 8 Eylül tarihinde Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu'nun Ağustos ayında Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyareti Suriye açısından son şans olarak yorumladı.[50] Gül'ün açıklamalarına benzer bir şekilde 20 Eylül tarihinde Davutoğlu, Ağustos ayında gerçekleştirdiği ziyaretin Türkiye tarafından Suriye için son şans olarak belirlediklerini, sözlerini yerine getirmeyen

---

[44] "Esad Patlamaya Hazır Bomba Gibi", *Milliyet,* 10 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/-esad-patlamaya-hazir-bomba-gibi-/siyaset/siyasetdetay/10.08.2011/1424715/default.htm (11 Kasım 2014).
[45] "Artık Haftalar Günler Önemli", *Milliyet,* 10 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/-artik-haftalar-gunler-onemli-/siyaset/siyasetdetay/10.08.2011/1424777/default.htm (11 Kasım 2014).
[46] "Yabancı Medya: 'Suriye Türkiye'ye Meydan Okudu", *Milliyet,* 10 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/yabanci-medya-suriye-turkiye-ye-meydan-okudu-/dunya/dunyadetay/10.08.2011/1424940/default.htm (12 Kasım 2014).
[47] "Davutoğlu: Operasyonlar Hemen Durmalı, Yoksa Konuşulacak Birşey Kalmaz", *Milliyet,* 15 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-operasyonlar-derhal-durmali-yoksa-konusulacak-birsey-kalmaz/siyaset/siyasetdetay/15.08.2011/1427150/default.htm (12 Kasım 2014).
[48] "Terörle Mücadelede Yeni Tedbirler", *Milliyet,* 18 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/terorle-mucadelede-yeni-tedbirler/siyaset/siyasetdetay/18.08.2011/1428508/default.htm (12 Kasım 2014).
[49] "Gül: Bu Açıkçası Genelkurmay Başkanımızın Teklifidir", *Milliyet,* 28 Ağustos 2011, http://www.milliyet.com.tr/gul-bu-acikcasi-genelkurmay-baskanimizin-teklifidir/siyaset/siyasetdetay/28.08.2011/1432274/default.htm (13 Kasım 2014).
[50] "Cumhurbaşkanı Gül'den İsrailli Turist Açıklaması", *Milliyet,* 8 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-gul-den-israilli-turist-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/08.09.2011/1436174/default.htm (13 Kasım 2014).

Esad yönetimi tarafından ihanete uğradıklarını belirtti.[51] 12 Eylül tarihinde ise Erdoğan, Suriye rejimi için son sözü söyleme vaktinin geldiğini ve Suriye rejimi için tünelin ucunun gözüktüğünü söyledi.[52] Kahire Üniversitesinde yaptığı konuşmada da Erdoğan artık Esad rejimine güvenmediklerini dile getirdi.[53] Gül ve Davutoğlu'nun hem bu açıklamaları hem de Davutoğlu'nun Ağustos ayında gerçekleştirdiği Suriye ziyareti ve Suriye tarafının bu ziyaretten duyduğu hoşnutsuzluk ikili ilişkilerin uyuşmazlık evresinde olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Tüm bu gelişmelerin yanında ikili ilişkilerin her geçen gün bozulduğu bir atmosferde, Türkiye Suriyeli muhaliflerin örgütlenmesinde daha fazla rol oynamaya başladı. Türkiye, Suriye rejiminden uzaklaştıkça Suriyeli muhaliflere daha fazla yakınlaştı ve bu yakınlaşma ilerleyen aylarda ikili ilişkilerin daha da gerilmesine yol açtı. Suriyeli muhaliflerle yakınlaşmanın arttığı bir dönemde 16 Eylül tarihinde Suriyeli muhalifler İstanbul'da Suriye Ulusal Kurtuluş Meclisini ilan ettiler.[54] İkili ilişkilerdeki çatışma evresi ise Türkiye'nin Suriye'ye yönelik eleştirilerini arttırdığı bir dönemde 21 Eylül 2011 tarihinde New York'ta gerçekleştirilen Obama-Erdoğan görüşmesi sonrası başladı. Görüşme sonrası açıklamalarda bulunan dönemin Başbakanı Erdoğan, Suriye ile görüşmelerini bitirdiklerini ve yaptırımlar için çalışma başlatacaklarını açıkladı. Bu açıklamalarla Türkiye Suriye yönetimine karşı ilk somut adımını atmış oldu.

4. ÇATIŞMA EVRESİ

Türkiye-Suriye ilişkilerindeki çatışma evresine Türkiye'nin Suriye'deki durumla ilgili somut adımlar atmayı planladıklarını ve Esad yönetimi ile görüşmelerin bitirildiğinin açıklanması üzerine girildi. 21 Eylül 2011 tarihinde gerçekleşen Obama-Erdoğan görüşmesi sonrası, Erdoğan Suriye yönetimi ile görüşmeleri kestiklerini, Suriye yönetiminin Türkiye'ye karşı kara propaganda başlattığını, Türkiye'nin artık Esad rejimine güvenmediğini açıkladı. Aynı açıklamada Erdoğan yaptırımlar konusunda Dışişleri Bakanlığı'nın görevlendirildiğini bildirdi.[55] Bu tarihten sonra taraflar birbirlerine karşı üsluplarını daha da sertleştirirken

[51] "Davutoğlu'nun Mısır Hayali", *Milliyet,* 20 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-nun-misir-hayali/siyaset/siyasetdetay/20.09.2011/1440585/default.htm (13 Kasım 2014).
[52] "Gazze'ye İnşallah Rabbim Ömür Verirse Gideeğim", *Milliyet,* 12 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/-gazze-ye-insallah-rabbim-omur-verirse-gidecegim-/siyaset/siyasetdetay/12.09.2011/1437393/default.htm (13 Kasım 2014).
[53] "Erdoğan'dan Esad'a Bırak Git Çağrısı", *Milliyet,* 14 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-esad-a-birak-git-cagrisi-/siyaset/siyasetdetay/14.09.2011/1438316/default.htm (13 Kasım 2014).
[54] "Suriyeli Muhalifler İstanbul'da Ulusal Meclis İlan Ettiler", *Milliyet,* 16 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-istanbul-da-ulusal-meclis-ilan-ettiler/dunya/dunyadetay/16.09.2011/1439014/default.htm (13 Kasım 2014).
[55] "Erdoğan: Suriye ile Görüşmelerimizi Bitirdilk", *Milliyet,* 21 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorusmelerimizi-bitirdik/siyaset/siyasetdetay/21.09.2011/1441276/default.htm (13 Kasım 2014).

karşılıklı diplomatik ve yaptırım kararları alındı. Bunun yanında Türkiye, Suriyeli muhaliflerle ilişkilerini daha açık ve doğrudan kurmaya başladı.

4.1. Sözsel Fikir Ayrılığının Devamı ve Sertleşen Açıklamalar

İlişkilerin kesilmesi ve yaptırımların uygulanması sonrası Türkiye, Suriye yönetimi üzerinde reform konusunda baskıyı arttırmayı planlarken, reformların hayata geçirilmemesi halinde Esad rejiminin gitmesi gerektiğini daha yüksek sesle dile getirmeye başladı. 23 Eylül'de Bülent Arınç, Suriye ile ilgili ya şiddetten vazgeçip reformları gerçekleştireceklerini ya da yıkılıp gideceklerini belirtti.[56] Türkiye'den Beşer Esad rejimine yapılan en sert ve ciddi çağrılar 22 Kasım tarihinde gerçekleşti. Abdullah Gül, İngiliz yayın kuruluşu BBC'ye verdiği demeçte Suriye'de rejim ve yapı değişikliğinin gerektiğini vurgularken Erdoğan Esad'a çekilmesi yönünde seslendi.[57] Erdoğan'ın çekil yönündeki açıklaması Türkiye'nin Suriye Devlet Başkanı'na çekil yönündeki ilk çağrı olması yönünden önemliydi.[58] 1 Aralık 2011 tarihinde ise Davutoğlu, Suriye yönetiminin yolun sonunda olduğunu söyledi.[59] Türkiye yönetimindeki önemli figürlerin yanı sıra 29 Kasım 2011 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın sitesinden Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Konseyi Suriye Uluslararası Soruşturma Komisyonu tarafından yayınlanan rapor hakkında yapılan açıklamada Suriye'de yaşanan şiddet olayları, güvenlik güçlerinin insanlığa karşı işlediği suç olarak tanımlandı.[60] Kısacası bu dönemde Türkiye, Suriye yönetimine karşı eleştiri dozunu iyice arttırarak sert ithamlarda bulundu.

Suriye tarafında ise Türkiye'nin tavrına ilişkin hoşnutsuzluklar dile getirilmeye devam edildi. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 4 Ekim tarihinde Suriye'ye yaptığı ziyarette, Esad'ın CHP heyetine, Türkiye'nin silahlı muhaliflere destek çıktığını, Müslüman Kardeşlerin hamisi gibi davrandığını, yardım edilmesi gereken yerde bırak git dendiğini söylediği iddia edildi.[61] 8 Ekim tarihinde El Manar'a yaptığı açıklamada Esad, Türkiye'nin

---

[56] "Diskoda Tanışıp Birbirimizden Hoşlanan Gençler Değiliz", *Milliyet,* 23 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/-diskoda-tanisip-birbirimizden-hoslanan-gencler-degiliz-/dunya/dunyadetay/23.09.2011/1442126/default.htm (14 Kasım 2014).
[57] "Erdoğan Yarın Ne Açıklayacak?", *Milliyet,* 22 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-yarin-ne-aciklayacak-/siyaset/siyasetdetay/22.11.2011/1465999/default.htm (14 Kasım 2014).
[58] "Erdoğan'ın Son Suriye Sözleri Dış Basında Yankılandı", *Milliyet,* 23 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-in-son-suriye-sozleri-dis-basinda-yanklandi/siyaset/siyasetdetay/23.11.2011/1466401/default.htm (14 Kasım 2014).
[59] "Önlem Almamız Artık Kaçınılmaz Olmuştu", *Milliyet,* 1 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/onlem-almamiz-artik-kacinilmaz-olmustu/dunya/dunyadetay/01.12.2011/1469507/default.htm (14 Kasım 2014).
[60] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Uluslararası Soruşturma Komisyonu Tarafından Yayınlanan Rapor Hk.", 29 Kasım 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_275_-29-kasim-2011_-bm-insan-haklari-konseyi-suriye-uluslararasi-sorusturma-komisyonu-tarafindan-yayinlanan-rapor-hk_.tr.mfa (10 Kasım 2014).
[61] "Esad: Ben Değişmedim Erdoğan Değişti", *Milliyet,* 7 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/esad-ben-degismedim-erdogan-degisti/dunya/dunyadetay/07.10.2011/1447904/default.htm (14 Kasım 2014).

Suriye ile benzer siyasi, ekonomik ve mezhepsel yapıya sahip olduğunu, dolayısıyla Suriye'deki duruma benzer bir durumla karşı karşıya kalabileceğini belirtti.[62] 27 Kasım tarihinde Arab Press'e konuşan Esad, Türkiye'nin Osmanlı hayali kurduğunu söyleyerek, Türkiye'nin Suriye'ye karşı tutumunu eleştirdi.[63] Velid Muallim ise 20 Aralık tarihinde bozulan Suriye-Türkiye ilişkilerinin sorumlusu olarak AK Parti'nin politikalarını gösterdi.[64] Kısacası Türkiye'nin yaptırım kararları sonrası da iki taraf arasındaki sözsel fikir ayrılığı veya bir diğer deyişle uyuşmazlık karşılıklı demeçler üzerinden devam etti.

4.2. Türkiye'nin Suriye Muhalefetiyle Artan İlişkileri

Suriye yönetimiyle ilişkilerin kesildiği bir noktada Türkiye, Suriyeli muhaliflerle iletişimini daha da arttırdı. 17 Ekim'de Ahmet Davutoğlu, Suriye Ulusal Konseyi (SUK) temsilcilerini Ankara'da ağırladı.[65] Bu arada Türkiye'nin Suriyeli silahlı muhaliflere yardım ettiği iddia edildi. 26 Ekim tarihinde 9 Suriye askerinin Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) tarafından öldürülmesi sonrası Türkiye'nin ÖSO militanlarına destek verdiği iddia edildi ama Türkiye bu iddiaları reddedip, Türkiye'deki Suriyelilerin sadece insanı amaçlarla misafir edildiği belirtti.[66] Tüm bu gelişmelerin üstüne dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, 13 Kasım günü SUK yürütme kurulu üyeleriyle bir araya geldi.[67] Bu toplantı ise Suriye'de Türk diplomatik misyonlarına yapılan saldırılara misilleme olarak yorumlandı.[68] 20 Kasım tarihinde Abdullah Gül ise İngiliz The Sunday Telegraph ile yaptığı mülakatta muhaliflerin toplantı ve görüşmelerini yapmak için özgür bir ortam sağladıklarını belirtirken, Türkiye olarak halkın meşru taleplerini desteklediklerini açıkladı.[69] 14 Aralık 2011 tarihinde ise SUK'un İstanbul'da resmi ofis açmasıyla birlikte Türkiye ile Suriye muhalefeti arasında ilk resmi iletişim kuruldu.[70]

---

[62] "Esad'dan 'Suriye'ye Dönersiniz' Uyarısı", *Milliyet,* 8 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/esad-dan-suriye-ye-donersiniz-uyarisi/dunya/dunyadetay/08.10.2011/1448456/default.htm (14 Kasım 2014).
[63] "Türkler Osmanlı Hayali Kuruyor", *Milliyet,* 27 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/-turkler-osmanli-hayali-kuruyor-/dunya/dunyadetay/27.11.2011/1467876/default.htm (14 Kasım 2014).
[64] "İran Meclisinde Mezhep Kavgası", *Milliyet,* 20 Aralık 2012, http://www.milliyet.com.tr/irak-meclisinde-mezhep-kavgasi/dunya/dunyadetay/20.12.2011/1477799/default.htm (14 Kasım 2014).
[65] "Davutoğlu, Ankara'da Suriyeli Muhaliflerle Görüştü", *Milliyet,* 18 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ankara-da-suriyeli-muhaliflerle-gorustu/siyaset/siyasetdetay/18.10.2011/1452114/default.htm (15 Kasım 2014).
[66] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 66, s. 2 (Bahar, 2012): 352.
[67] "Davutoğlu Suriyeli Muhaliflerle Görüşecek", *Milliyet,* 13 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-suriyeli-muhaliflerle-gorusecek/dunya/dunyadetay/13.11.2011/1462351/default.htm (15 Kasım 2014).
[68] "Şam ile İlişkiler Artık Dönülmez Noktada", *Milliyet,* 14 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/sam-ile-iliskiler-artik-donulmez-noktada-/dunya/dunyadetay/14.11.2011/1462400/default.htm (15 Kasım 2014).
[69] "Gül: Esad Artık Otoriter Rejimlere Yer Olmadığını Anlamalı", *Milliyet,* 20 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/gul-esad-artik-otoriter-rejimlere-yer-olmadigini-anlamali/siyaset/siyasetdetay/20.11.2011/1465182/default.htm (15 Kasım 2014).
[70] "Suriyeliler İstanbul'da Ofis Açtı", *Milliyet,* 15 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-istanbul-da-ofis-acti/dunya/dunyadetay/15.12.2011/1475667/default.htm (15 Kasım 2014).

4.3. Ekonomik ve Diplomatik Yaptırımlar

Karşılıklı demeçler ve açıklamaların sertleşmesinin ve Türkiye ile Suriye muhalefetinin ilişkisinin artmasının ötesinde ikili ilişkilerin uyuşmazlık evresinden çatışma evresine geçişini gösteren en önemli gelişmeler, karşılıklı gerçekleştirilen ekonomik ve diplomatik yaptırımlar oldu. Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın yaptırımlar konusunda çalışma başlattıklarını açıklamasının ardından Türkiye'nin uygulamaya başladığı yaptırımlara Suriye'nin benzer şekilde cevap vermesi, iki ülke arasındaki ayrılığın sözsel alandan çıkıp eylemsel alana geçtiğini gösterdi.

22 Eylül 2011 tarihinde Türkiye, Suriye'ye karşı ilk somut eylemini gerçekleştirerek Suriye'ye askeri malzeme taşıyan uçaklara hava sahasını kapatma kararı aldı.[71] 23 Eylül tarihinde Erdoğan Suriye'ye ait silah taşıyan araçları engelleyeceklerini Suriye hükümetine ilettiklerini, bu çerçevede Suriye bandıralı bir gemiye müdahale edildiğini söyledi. Erdoğan ayrıca aynı açıklamada karadan veya havadan da benzer bir nakliye söz konusu olursa aynı şekilde müdahale edeceklerini açıkladı.[72] 30 Eylül tarihinde ise Suriye'nin Türkiye'den yapılan ithalatı durdurma kararı almasıyla Suriye, Türkiye'ye karşı ilk somut adımını atmış oldu.[73] Suriye'nin almış olduğu bu karara dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan karşı yaptırımlar olabilir şeklinde tepki gösterdi. Çağlayan'ın bu açıklamasının üstüne, 11 Ekim 2011 tarihinde Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim ise Türkiye'nin yaptırım kararına karşılık geleceğini belirtti. Muallim ayrıca Suriye'ye kim çamur atarsa, Suriye'nin de ona çamur atacağını söyleyerek Türkiye'yi misilleme ile tehdit etti.[74] Kısacası tarafların uyguladıkları yaptırımlar, tarafları geri adım attırmaktan daha çok gerilimin artmasına ve karşı yaptırımların uygulanmasına sebep oldu. Bu gelişmelerin yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi'(TBMM) nin Suriye ile dostluk grubu kurmayacağı açıklandı.[75] Yine de bu yaptırımlar, 2011 Kasım ayı ve sonrası temel alındığında çok daha sınırlı ve karşı tarafa uyarı niteliği taşıyordu. Kasım ayı ve sonrası hayata geçirilen yaptırımlar ise uyarı niteliğinden daha çok karşı tarafı sıkıştırmak ve zor durumda bırakmak üzere hayata geçirilen

---

[71] "Erdoğan Suriye'ye İlk Cezayı Kesti", *Milliyet,* 22 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ye-ilk-cezayi-kesti-/siyaset/siyasetdetay/22.09.2011/1441752/default.htm (15 Kasım 2014).

[72] "BM Genel Sekreteri Erdoğan'dan Özür Diledi", *Milliyet,* 23 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/bm-genel-sekreteri-erdogan-dan-ozur-diledi/dunya/dunyadetay/23.09.2011/1442373/default.htm (15 Kasım 2014).

[73] "Türkiye'den Suriye Uyarı: Kimsenin Eli Boş Değil", *Milliyet,* 30 Eylül 2011, http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-suriye-uyari-kimsenin-eli-bos-degil/ekonomi/ekonomidetay/30.09.2011/1445113/default.htm (15 Kasım 2014).

[74] "Dışişleri Bakanı: Misilleme Yaparız", *Milliyet,* 11 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-misilleme-yapariz/gundem/gundemdetay/11.10.2011/1449226/default.htm (15 Kasım 2014).

[75] "Meclis 18 Yeni Ülkeyle Dostluk Grubu Kuracak", *Milliyet,* 31 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/meclis-18-yeni-ulkeyle-dostluk-grubu-kuracak/siyaset/siyasetdetay/31.10.2011/1457477/default.htm (15 Kasım 2014).

yaptırımlardı. Bu dönemde gerçekleştirilen yaptırımlar ikili ilişkileri, çatışmadan kriz evresine doğru yönelten yaptırımlardı.

Kasım 2011'de hayata geçirilen yaptırımlardan önce iki ülke arasında diplomatik bir gerilim yaşandı ve bu gerilim ikili ilişkilerin daha da bozulmasına sebep oldu. 12 Kasım tarihindeki Arap Birliği toplantısı sonrası Arap Birliği'ne üye ülkeler, Suriye'nin birlikteki üyeliğini askıya alıp, Suriye'ye ekonomik ve siyasi yaptırım kararı aldılar.[76] Türkiye, Dışişleri Bakanlığı aracılıyla alınan kararı desteklediğini duyururken,[77] Arap Birliği'nde alınan karar sonrasında Suriye'de Esad rejimi yanlıları, içinde Türkiye'nin de bulunduğu yabancı diplomatik ve konsüler temsilciliklere saldırılarda bulundu. Türkiye'nin Şam Büyükelçiliği, Halep Başkonsolosluğu ve Lazkiye Fahri Konsolosluğuna yapılan saldırılar sonrası Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada saldırıları kınarken, diplomatik misyonların güvenliğinin sağlanmasının Suriye Devleti'nin sorumluluğunda olduğunu belirtti.[78] Saldırılar sonrası Ankara'daki Suriye Maslahatgüzarı bakanlığa çağırılarak konuyla ilgili Suriye'ye 13 Kasım 2011 tarihinde nota verildi. Yaşanan bu gelişmeler sonrası ise iki tarafın yaptığı açıklamalar ikili ilişkileri daha da gerdi. Davutoğlu, TBMM'de yaptığı konuşmada saldırılara karşı en kararlı tutumu alacaklarını ve Suriye halkının haklı mücadelesinin yanında yer alacaklarını duyurdu.[79] Türkiye'nin Suriye Devleti'nden resmi özür beklediği bir ortamda Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Türkiye'den özür dilemesine rağmen, ikili ilişkilerin geleceğini Türkiye'nin tavrının belirleyeceğini açıkladı.[80]

Saldırılar sonrası Türkiye bir somut adım daha atarak Suriye ile yürütülen ortak petrol arama faaliyetlerinin durdurulduğunu açıkladı.[81] Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız ise olayların devam etmesi halinde Suriye'ye sağlanan elektriğin kesilebileceği tehdidinde bulundu.[82] 28 Kasım tarihinde Arap Birliği'nin Suriye yönetimine karşı 6

[76] "Suriye'nin Üyeliği Askıya Alındı", *Milliyet,* 12 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-nin-uyeligi-askiya-alindi/dunya/dunyadetay/12.11.2011/1462045/default.htm (15 Kasım 2014).
[77] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Arap Ligi'nin 12 Kasım Tarihinde Suriye Hakkında Almış Olduğu Karar Hk.", 13 Kasım 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-255_-13-kasim-2011_-arap-ligi_nin-12-kasim-tarihinde-suriye-hakkinda-almis-oldugu-karar-hk_.tr.mfa (15 Kasım 2014).
[78] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Şam Büyükelçiliğimiz, Halep Başkonsolosluğumuz, Lazkiye Fahri Konsolosluğumuza Düzenlenen Saldırılar hk.", 13 Kasım 2011, http://www.mfa.gov.tr/no_-254_-13-kasim-2011_-sam-buyukelciligimiz_-halep-baskonsoloslugumuz_-lazkiye-fahri-konsoloslugumuza-duzenlenen-saldirilar-hk_.tr.mfa (16 Kasım 2014).
[79] "Davutoğlu'ndan Suriye'ye Çağrı", *Milliyet,* 14 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-suriye-ye-cagri/siyaset/siyasetdetay/14.11.2011/1462676/default.htm (16 Kasım 2014).
[80] "Şam'dan Hem Özür Hem Tehdit", *Milliyet,* 15 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/sam-dan-hem-ozur-hem-tehdit/dunya/dunyadetay/15.11.2011/1462829/default.htm (16 Kasım 2014).
[81] Joe Sterling, Ivan Watson, Saad Abedine, "Syrian Deserters Strike Military Target", *CNN,* (17 Kasım 2011), http://edition.cnn.com/2011/11/16/world/meast/syria-unrest/ (21 Aralık 2014).
[82] "Suriye'ye Elektrik Resti", *Milliyet,* 15 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-ye-elektrik-resti/ekonomi/ekonomidetay/15.11.2011/1463185/default.htm (16 Kasım 2014).

maddelik yaptırım paketini açıklamasının ardından,[83] 30 Kasım 2011 tarihinde dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Ankara'da düzenlediği basın toplantısı ile Suriye'ye uygulanacak yaptırımları açıkladı. Suriye'ye uygulanacak 9 maddelik yaptırım paketi ise Suriye'de halkı ile barışık bir meşru yönetim gelene kadar yüksek düzeyli stratejik işbirliği mekanizmasının askıya alınması(1), Suriye'de temel liderlik kadrosu mensubu olup haklarında halka karşı şiddete ve hukuk dışı yöntemlere başvurdukları iddiaları bulunan bazı yetkililere seyahat yasağı konulması ve bu kişilerin ülkemizdeki mal varlıklarına el konulması ve Suriye rejiminin kuvvetli destekçisi konumundaki tanınmış bazı iş adamlarına da benzer tedbirlerin getirilmesi(2), Suriye ordusuna her türlü silah ve askeri malzemenin satış ve tedarikinin durdurulması(3), Türkiye toprakları, hava sahası ve kara suları kullanılmak suretiyle üçüncü ülkelerden Suriye'ye silah ve askeri malzeme transferinin yapılmasının uluslararası hukuka uygun olarak engellenmesi(4), Suriye Merkez Bankası ile ilişkilerin durdurulması(5), Suriye yönetiminin Türkiye'deki finansal varlıklarının durdurulmasını(6), Suriye yönetimi ile kredi ilişkilerinin durdurulması(7), mevcut işlemler hariç Suriye Ticaret Bankası ile ilişkilerinin durdurulması(8) ve Suriye'deki alt yapı projelerinin finansmanı için imzalanan Eximbank kredi anlaşmasının askıya alınması(9) kararlarını içeriyordu.

Türkiye'nin aldığı geniş kapsamlı yaptırım kararlarına karşılık, Suriye de 1 Aralık 2011 tarihinde Türkiye ile olan serbest ticaret anlaşması kapsamındaki tüm çalışmaları askıya aldığını bildirildi.[84] 3 Aralık tarihinde ise Suriye yönetimi, Suriye'nin Gaziantep Konsolosluğu'nun faaliyetlerini durdurduğunu açıkladı.[85] 4 Aralık 2011 tarihli Suriye Bakanlar Kurulu kararına göre ise Suriye yönetimi Türkiye'den Suriye'ye ithal edilen bütün Türk malı ürünler için ürün fiyatının yüzde 30'u değerinde gümrük harcı alınmasını kararlaştırdı.[86] Ayrıca Türkiye plakalı araçlara mazot sınırlaması getirilirken, Türk tırlarının Suriye'ye girmesinin yasaklandığı iddia edildi.[87] Suriye'nin aldığı bu ekonomik yaptırım kararlarına karşılık, Türkiye yönetimi 7 Aralık 2011 tarihinde Suriye'den gelen mallara yüzde 30 vergi konulacağını açıkladı.[88] Ayrıca 9 Aralık tarihinde Gümrük ve Ticaret Bakanı Hayati

[83] "Arap Birliği Esad'a Nefes aldırmayacak", *Milliyet,* 28 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/arap-birligi-esad-a-nefes-aldirmayacak/dunya/dunyadetay/28.11.2011/1468203/default.htm (16 Kasım 2014).
[84] "İşte Türkiye'nin Suriye'ye Uygulayacağı Yaptırımlar", *NTVMSNBC,* 30 Kasım 2011, http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25301557/ (17 Kasım 2014).
[85] "Suriye'den Türkiye'ye Karşı Hamle", *Milliyet,* 3 Aralık 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turkiye-ye-misilleme/dunya/dunyadetay/03.12.2011/1470614/default.htm (17 Kasım 2014).
[86] "Suriye Yönetimi Türkiye'yle İlgili Yeni Kararlar Aldı", *Milliyet,* 4 Aralık 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-yonetimi-turkiye-yle-ilgili-yeni-kararlar-aldi/dunya/dunyadetay/04.12.2011/1471025/default.htm (17 Kasım 2014).
[87] "Suriye'den Türk TIR'larına Yasak", *Milliyet,* 4 Aralık 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turk-tir-larina-yasak/dunya/dunyadetay/04.12.2011/1470981/default.htm (17 Kasım 2014).
[88] "Suriye'den Gelen Mallara Yüzde 30 Vergi", *Milliyet,* 7 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-gelen-mallara-yuzde-30-vergi/ekonomi/ekonomidetay/07.12.2011/1472410/default.htm (17 Kasım 2014).

Yazıcı, Suriye ile Serbest ticaret anlaşmasını askıya alma noktasında Ekonomi Bakanlığı'nın hazırladığı kararnameyi imzaya sunduğunu duyurdu.[89] 14 Aralık tarihinde ayrıca Türkiye, Bakanlar Kurulu Kararı ile İthalat Rejimi ekinde bulunan, "Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden Yararlanacak Ülkeler Listesi"nden Suriye'yi çıkararak bir başka ekonomik yaptırım kararı aldı.[90] 17 Aralık tarihinde Suriye Turizm Bakanlığı ise, Dedeman şirketi ile arasındaki iki otel sözleşmesini feshettiğini duyurdu.[91]

Karşılıklı ekonomik ve diplomatik yaptırımların yaşandığı bu dönemde ise ikili ilişkilerde askerileşme riski ortaya çıkmadı. İki ülke arasında gerilimin arttığı bir dönemde Türkiye, Suriye sınırında 2011 yılında planlanan Yıldırım-2011 seferberlik tatbikatını 5-13 Ekim tarihlerinde Hatay'da yaptı. Her ne kadar tatbikatın Suriye'ye yönelik mesaj taşıdığı iddia edilse de Türkiye, tatbikatın herhangi bir ülkeye yönelik olmadığını belirtti.[92] Suriye tarafında ise Suriye'nin beşi kimyasal savaş başlığı taşıyan 21 füze[93] ve Scud füzelerini[94] Türkiye sınırına konuşlandırdığı iddia edilse de Suriye yönetiminden bu yönde herhangi bir tehdit veya irade beyanı gelmedi. Kısacası taraflar çatışmanın krize dönüşmesi konusunda temkinli davrandı.

4.4. Türkiye'nin Uluslararası Baskıyı Arttırma Stratejisi

Türkiye'nin ekonomik ve diplomatik yaptırım kararlarından sonra 2012 yılından itibaren Suriye'ye karşı en önemli stratejisi uluslararası baskıyı arttırma stratejisi oldu. 2012 yılında gerek Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gerekse de yönetim kadrosundaki açıklamalarla Türkiye uluslararası toplumu Suriye'ye karşı harekete geçirmeye çalıştı. Uluslararası kurum ve organizasyonlarda Suriye konusunda daha aktif rol almasının ötesinde uluslararası toplumda istediğini elde edememesinin sonucunda uluslararası topluma karşı da eleştirilerini arttırdı. Bu dönemde BM'ye eleştiri artarken, Türkiye'nin aktif politikası, Suriye rejiminin yanında yer alan Çin, Rusya ve İran gibi ülkelerle ilişkilerde sorunlara sebep oldu. Suriye tarafında ise rejim ile muhalefet arasındaki şiddet olayları artarken, Suriye ülke içinde yaşananları güvenlik ve terör sorunu olarak gördü ve uluslararası topluma da bu görüş

[89] "Suriye'ye Türkiye'den Kötü Haber", *Milliyet,* http://www.milliyet.com.tr/suriye-ye-turkiye-den-kotu-haber/ekonomi/ekonomidetay/09.12.2011/1473273/default.htm (17 Kasım 2014).
[90] "Türkiye, Suriye'yi İthalatta Taviz Tanıyan GTS'den Çıkardı", *Milliyet,* 14 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-yi-ithalatta-taviz-taniyan-gts-den-cikardi/ekonomi/ekonomidetay/14.12.2011/1475374/default.htm (17 Kasım 2014).
[91] "Suriye'den Dedeman'a Bir Şok Daha", *Milliyet,* 17 Ocak 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-dedeman-a-bir-sok-daha-/ekonomi/ekonomidetay/17.01.2012/1490115/default.htm (17 Kasım 2014).
[92] "Sınırda Kritik Tatbikat", *Milliyet,* 5 Ekim 2011, http://www.milliyet.com.tr/sinirda-kritik-tatbikat/gundem/gundemdetay/05.10.2011/1446834/default.htm (17 Kasım 2014).
[93] "Suriye Sınıra Kimyasal Füze Yerleştirdi İddiası", *Milliyet,* 18 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-sinira-kimyasal-fuze-yerlestirdi-iddiasi/dunya/dunyadetay/18.12.2011/1477075/default.htm (17 Kasım 2014).
[94] "Suriye Füzelerini Türkiye'ye Çevirdi", *Milliyet,* 26 Kasım 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-fuzelerini-turkiye-ye-cevirdi/dunya/dunyadetay/26.11.2011/1467791/default.htm (17 Kasım 2014).

üzerinden açıklamalarda bulundu. Uluslararası toplumun Suriye ile ilgili aldığı kararları uygulamada zorlanan ve gönülsüz olan Suriye, ülke içindeki gelişmelerin dış bağlantılarına vurgu yaptı. Bu vurgu sırasında da Türkiye, Suriye'nin açıklamalarında önemli bir yere sahip oldu.

Türkiye tarafından 2012 yılındaki ilk resmi açıklama 24 Ocak tarihinde yapıldı. Türk Dışişleri Bakanlığı, Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 tarihinde Suriye konusunda aldığı kararı desteklediğini açıklarken, Suriye yönetiminin şiddete derhal son vermesi, askeri kuvvetlerini tüm şehirlerden ve yerleşim yerlerinden çekmesi, tüm siyasi tutukluları serbest bırakması, Arap Ligi gözlemcilerinin ve uluslararası basının ülkede serbestçe faaliyet göstermesine izin vermesi taleplerinde bulundu. Ayrıca aynı açıklamada, Arap Ligi kararının BM Güvenlik Konseyi (BMGK) tarafından desteklenmesi gerektiğini vurgularken, uluslararası toplumun Suriye konusunda daha aktif olması gerektiğini belirtti.[95] Devam eden haftalarda da bakanlık benzer içerikli açıklamalarda bulundu. 27 Ocak'ta Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye Arap Kızılay'ı Genel Sekreteri'ne yönelik saldırı hakkında yaptığı açıklamada BMGK olmak üzere uluslararası toplumun konuyla ilgili acil adımlar atması gerektiğini dile getirdi.[96] 1 Şubat 2012 tarihinde ise Suriye'de artan şiddet olayları hakkında yapılan açıklamada, Türkiye tekrar BMGK'nın gerekli adımları atmasını talep ederken Konsey'in Suriye yönetimine gerekli cevabı vermesi gerektiğini belirtti.[97] 4 Şubat tarihinde tekrar açıklamada bulunan Dışişleri Bakanlığı, BMGK'ya üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi konusunda çağrıda bulunurken Suriye yönetiminin insanlığa karşı suç işlediğini belirtti.[98] Aynı açıklamada ayrıca Suriye yönetiminin meşruiyetini kaybettiği belirtildi.

Türkiye'nin resmi açıklamalarla BMGK'yı gerekli adımlar için göreve çağırdığı ve Suriye rejimine karşı söylemlerini insanlığa karşı suç gibi tanımlamalarla arttırdığı bir dönemde BMGK'dan Suriye aleyhine bir karar çıkmaması Türkiye tarafında hayal kırıklığı yarattı. 4 Şubat 2012 tarihinde Suriye gündemi ile toplanan BMGK'da Suriye'ye yönelik kınama kararı Rusya ve Çin'in vetoları sonucu çıkmadı.[99] Kararın çıkmaması üzerine ise

---

[95] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.", 24 Ocak 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

[96] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Arap Kızılay'ı Genel Sekreterine Yönelik Saldırı Hk.", 27 Ocak 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_28_-27-ocak-2012_-suriye-arap-kizilay_i-genel-sekreterine-yonelik-saldiri-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

[97] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de Artan Şiddet Hk.", 1 Şubat 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-33_-1-subat-2012_-suriye_de-artan-siddet-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

[98] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Yönetimi'nin Humus Halkına Karşı Gerçekleştirdiği Son Saldırılar Hk.", 4 Şubat 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_37_-4-subat-2012_-suriye-yonetimi_nin-humus-halkina-karsi-gerceklestirdigi-son-saldirilar-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

[99] "Esad Öldürüyor Dünya Susuyor", *Milliyet,* 5 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/esad-olduruyor-dunya-susuyor/dunya/dunyadetay/05.02.2012/1498146/default.htm (18 Kasım 2014).

Türkiye, BMGK'nın yanında kararı engelleyen devletleri katliamlara göz yummakla eleştirdi.[100] Rusya ve Çin'in vetosundan sonra Türkiye bu ülkelerle iletişimini attırarak Suriye konusunda ikna etmeye çalıştı. 9 Şubat günü, Rusya Devlet Başkanı Medvedev ile görüşen Erdoğan, Suriye konusunda ortak çalışılması gerektiğini belirtti.[101] Türkiye, BMGK'yı eleştirse de uluslararası baskıyı arttırma stratejisine devam etti. 15 Şubat tarihinde açıklamada bulunan dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Tunus'ta yapılacak Suriye'nin Dostları toplantısına ilişkin güçlü bir mesajın çıkacağını ve bu mesajın Suriye rejimine bir uyarı niteliği taşıyacağını belirtti.[102] Bu arada 16 Şubat'ta BM Genel Kurulu, Suriye'de Beşar Esad rejiminin insan hakları ihlallerini kınayan, bu ülkedeki şiddetin derhal sona ermesini isteyen karar tasarısını 137 oyla kabul etti.[103] Türk Dışişleri Bakanlığı, 18 Şubat'ta yaptığı açıklamada BM Genel Kurulu'nda alınan bu kararı memnuniyetle karşıladıklarını duyurdu.[104] Bakanlık aynı zamanda 24 Şubat'ta yaptığı açıklamada Kofi Annan'ın BM ve Arap Ligi'nin ortak Suriye özel temsilcisi olarak atanmasını memnuniyetle karşıladıklarını duyurdu. Bakanlığın 2 Mart 2012 tarihinde yaptığı açıklamada ise 1 Mart 2012 tarihinde BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye'ye ilişkin aldığı kararı desteklediklerini belirtirken, Suriye yönetimine sivil halka yönelik uyguladığı şiddet eylemlerini durdurması çağrısında bulundu.[105]

Uluslararası baskıyı arttırma stratejisinin yanında Türkiye bu dönemde Suriye muhalefetinin örgütlenmesine ve bu örgütlenmenin uluslararası platformda daha fazla kabul görmesine de ağırlık verdi. Türkiye'nin Suriye muhalefetiyle ilişkilerinin artması ise sadece Suriye ile değil, aynı zamanda İran ile de gerilimlerin artmasına sebep oldu. 2 Mart tarihinde SUK Başkanı Burhan Galyun Paris'te düzenlediği basın toplantısında, muhaliflere yabancı ülkelerden silah sağlanması için askeri temsilcilik kurulacağını ve merkezin büyük ihtimalle Türkiye'de olacağını açıkladı.[106] Bu açıklamanın ertesi günü ise Suriye'de yaşanan çatışmalar

---

[100] "BM'deki Oylama Üzdü", *Milliyet,* 6 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/bm-deki-oylama-uzdu/siyaset/siyasetdetay/06.02.2012/1498785/default.htm (18 Kasım 2014).
[101] "Erdoğan'dan Medvedev'e İkna Telefonu", *Milliyet,* 9 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-medvedev-e-ikna-telefonu/dunya/dunyadetay/09.02.2012/1499721/default.htm (18 Kasım 2014).
[102] "Tunus Toplantısından Güçlü Bir Mesajın Çıkacağına İnanıyoruz", *Milliyet,* 15 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/tunus-toplantisindan-guclu-bir-mesajin-cikacagina-inaniyoruz/siyaset/siyasetdetay/15.02.2012/1503534/default.htm (18 Kasım 2014).
[103] "BM, 'Esad Dönemi Artık Bitsin' Dedi", *Milliyet,* 17 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/bm-esad-donemi-artik-bitsin-dedi/dunya/dunyadetay/17.02.2012/1504136/default.htm (18 Kasım 2014).
[104] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "BM Genel Kurulu'nun Suriye Kararı Hk.", 18 Şubat 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-48_-bm-genel-kurulu_-nun-suriye-karari-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).
[105] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye'ye İlişkin Aldığı Karar Hk.", 02 Mart 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-69_-02-mart-2012_-bm-insan-haklari-konseyi_nin-suriye_ye--iliskin-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (19 Kasım 2014).
[106] "Askeri Temsilcilik Türkiye'ye Kurulacak", *Milliyet,* 2 Şubat 2012, http://www.milliyet.com.tr/askeri-temsilcilik-turkiye-ye-kurulacak/dunya/dunyadetay/02.03.2012/1509959/default.htm (19 Kasım 2014).

sonrası yaralanan muhaliflerin Türkiye'ye getirildiği iddia edildi.[107] Bu gelişmelerin ışığında ise Rusya ve İran, Suriye'deki muhaliflerin Türkiye tarafından silahlandırıldığını iddia etti.[108] 14 Mart 2012 tarihinde ise ÖSO ve SUK, Suriye muhalefetinin askeri ve siyasi kanatlarının birleştirilmesi konusunda anlaşmaya vardı ve bu anlaşmada Türkiye'nin büyük rol oynadığı iddia edildi.[109] Bu gelişmeler daha çok iddia ve suçlama seviyesinde kalsa da Türkiye'nin Suriye muhalefeti ile ilişkilerinde Türkiye ve Suriye arasında gerilime sebep olan en önemli gelişme 30 Mart 2012 tarihinde İstanbul'da toplanan Suriye Halkının Dostları Grubu'nun ikinci konferansı oldu. Türk Dışişleri Bakanlığı'nın toplantıyla ilgili yaptığı açıklamada Suriye muhalefetine destek belirtirken, konuyla ilgili uluslararası adımların öneminden bahsedildi.[110] Toplantı sonrası ise Suriye rejiminin meşruiyetini kaybettiği açıklanırken, SUK tüm Suriyelilerin temsilcisi ve muhatabıdır kararı çıktı. Bu karar ise Türkiye ve Suriye'nin ötesinde Türkiye ile İran arasında da gerilime sebep oldu. İran Meclisi Başkanı Ali Laricani, bu toplantıyı Suriye'nin düşmanları toplantısı olarak yorumlarken, Türkiye'yi de emperyalizmin taşeronu olarak tanımladı. Ahmet Davutoğlu ise bu açıklamanın üzerine İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi'yi aradığını ve Tahran'ın Ankara'daki Büyükelçisi'ni çağırarak bu konuda açıklama istediklerini söyledi.[111] Suriye'nin dostları toplantısına Suriye'den de sert tepki geldi. 3 Mart 2012 tarihinde Suriye'nin BM Daimi Temsilcisi Beşar Caferi, toplantıyı Suriye'nin düşmanlarının komplosu olarak tanımlarken, Türkiye'nin politikalarını savaş ilanı olarak yorumladı.[112] Türkiye'nin uluslararası baskı ve Suriye muhalefetinin meşruiyetini arttırma stratejileri beklenen sonuçları getirmezken, Türkiye'nin Suriye'nin yanında başka devletlerle de gerilimler yaşamasına sebep oldu.

Bu gelişmeler ışığında Suriye'nin yanında Türkiye'nin de desteklediği Annan Planı'nın gerçekleşmemesinin suçlusu olarak taraflar birbirlerini gösterdi. Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Annan Planı'nın memnuniyetle karşılandığı belirtilse de dönemin Başbakanı Erdoğan 1 Nisan 2012'de yaptığı açıklamada Kofi Annan'ın girişimiyle ilgili umudunun olmadığını, bu girişimin Suriye tarafından zaman kazanma aracı olarak

---

[107] "Suriye Ordusundan Türkiye Sınırında Operasyon", *Milliyet,* 2 Mart 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-ordusundan-turkiye-sinirinda-operasyon/dunya/dunyadetay/02.03.2012/1510325/default.htm (19 Kasım 2014).
[108] "Rusya, Mısır ve İran, Esad Muhaliflerinin Silahlandırıldığını İddia Ediyor", *Milliyet,* 8 Mart 2012, http://www.milliyet.com.tr/rusya-misir-ve-iran-esad-muhaliflerinin-silahlandirildigini-iddia-ediyor/dunya/dunyadetay/08.03.2012/1512708/default.htm (19 Kasım 2014).
[109] "Chronology: Syria", **The Middle East Journal,** c. 66, s. 3 (Yaz, 2012): 529-530.
[110] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Halkının Dostları Grubu'nun İkinci Konferansı Hk.", 30 Mart 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_92_-30-mart-2012_-suriye-halkinin-dostlari-grubu_nun-ikinci-konferansi-hk_.tr.mfa (19 Kasım 2014).
[111] "İran Elçisinden 'Suriye'nin Dostları' Yorumu İçin Açıklama İstendi", *Milliyet,* 6 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/iran-elcisinden-suriye-nin-dostlari-yorumu-icin-aciklama-istendi/dunya/dunyadetay/06.04.2012/1524560/default.htm (20 Kasım 2014).
[112] "Suriye: Türkiye'nin Yaptığı Savaş İlanıdır", *Milliyet,* 3 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/suriye-turkiye-nin-yaptigi-savas-ilanidir/dunya/dunyadetay/03.04.2012/1523504/default.htm (20 Kasım 2014).

kullanılabileceğini belirtti.[113] 10 Nisan tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada ise Suriye'nin Annan Planı'na uymadığı ve bu yüzden BMGK'nın gerekli tedbirleri acilen alması gerektiği belirtildi.[114] Suriye tarafında ise 10 Nisan'da Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim Moskova'da yaptığı açıklamada Türkiye'nin muhaliflere yardım ederek Annan Planı'nı ihlal ettiğini belirtirken, Türkiye'yi silahlı gruplara yardım ettiğini ve bu grupların silah kaçırmalarına izin verdiğini iddia etti.[115]

Tüm bu gerilimlerin yanında 2012'nin Mart ve Nisan aylarında Suriye'de çatışmaların artması sonucu iki ülke arasındaki ilişkilerin krizleşmesi ihtimali doğdu. 9 Nisan 2012 tarihinde Suriye'nin Türkiye sınırında yaşanan çatışmalar sonrası Suriye güvenlik güçleri tarafından açılan ateş sonrası Kilis konteynır kentinde 2 Türk vatandaşının yaralanması iki ülke arasındaki ilişkilerde askerileşme riskini ortaya çıktı. Gelişmesi sonrası Ankara'daki Suriye Maslahatgüzarı Ankara'da Bakanlığa çağrılarak benzer olayların yinelenmesi sonrası gerekli tedbirlerin alınacağı iletildi.[116] 10 Nisan tarihinde Erdoğan yaptığı açıklamada ise sınır ihlalinin olması halinde uluslararası hukuktan doğan haklarını yerine getireceğini duyurdu.[117] Benzer bir açıklama AK Parti Genel Başkan Yardımcı Hüseyin Çelik'ten geldi. Çelik durumla ilgili hükümranlık haklarının bulunduğunu ve uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullanacaklarını belirtti.[118] Bu gelişmeler sonrası iki ülke arasındaki ilişkiler çatışmadan krize doğru evrilmeye başladı.

İlişkilerin askerileşme riskinin ortaya çıkmasına ve ilişkilerin çatışmadan krize doğru evrilmesine rağmen, Türkiye yaşanan gerilim sonrası uluslararası baskıyı arttırma stratejisini devam ettirdi. 14 Nisan'da açıklamada bulunan Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye'nin Annan Planı çerçevesindeki taahhütlerini yerine getirmemesi hakkında Suriye rejimini suçladı ve BMGK'nin gerekli adımları atmasını istedi. 14 Nisan'da başka bir açıklamada daha bulunan bakanlık, BMGK'nin aldığı 2042 nolu kararı desteklediğini bildirdi. Yine benzer içerikli bir açıklamada Türk Dışişleri Bakanlığı 21 Nisan'da bu sefer BMGK'nin aldığı 2043 nolu kararı

---

[113] "Erdoğan: Annan Planı Zaman Kazanmak için Kullanılıyor", *Milliyet,* 1 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/erdogan-annan-plani-zaman-kazanmak-icin-kullaniliyor/siyaset/siyasetdetay/01.04.2012/1522672/default.htm (20 Kasım 2014).

[114] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'nin Annan Planı Çerçevesindeki Taahhütlerini Yerine Getirmemesi Hk.", 10 Nisan 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_102_10-nisan-2012_-suriye_nin-annan-plani-cercevesindeki-taahhutlerini-yerine-getirmemesi-hk_.tr.mfa (20 Kasım 2014).

[115] "Köşeye Sıkıştı Türkiye'ye Saldırıyor", *Milliyet,* 11 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm (20 Kasım 2014).

[116] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Sınırımızın Suriye Tarafından Kamplara Açılan Ateş Hk.", 09 Nisan 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-101_-9-nisan-2012_-sinirimizin--suriye-tarafindan-kamplara-acilan-ates-hk_.tr.mfa (20 Kasım 2014).

[117] "Suriye Konusunda Türkiye Bir Yerlere Zorlanıyor mu Sorusunu Yanıtladı", *Milliyet,* 10 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/-suriye-konusunda-turkiye-bir-yerlere-zorlaniyor-mu-sorusunu-yanitladi/siyaset/siyasetdetay/10.04.2012/1526226/default.htm (20 Kasım 2014).

[118] "Çelik'ten Suriye Açıklaması", *Milliyet,* 11 Nisan 2012, http://www.milliyet.com.tr/celik-ten-suriye-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/11.04.2012/1527022/default.htm (20 Kasım 2014).

desteklediğini bildirdi. Türkiye 2012'nin Mayıs ayında Bakanlık üzerinden yaptığı açıklamalarla Suriye'de yaşanan çatışmaları ve saldırıları kınadı. 9, 10 ve 26 Mayıs tarihinde yaptığı açıklamalarda Dışişleri Bakanlığı, güvenliğin, rejimin sorumluluğu altında olduğunu belirtirken, rejim güçlerinin saldırılarını insanlığa karşı suç olarak tanımladı. Mayıs sonu Haziran başında yaşanan en önemli gelişme ise iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin daha da gerilmesi oldu. 30 Mayıs 2012 tarihinde Suriye'nin Ankara Büyükelçiliği'nin diplomatik personelinin Türkiye'den ayrılmaları talep edildi. Talep, Büyükelçilik Geçici Maslahatgüzarına nota ile bildirildi. Türkiye'nin attığı bu diplomatik adıma karşılık ise Suriye tarafından gecikmedi. 5 Haziran tarihinde Suriye, Türkiye'nin bu kararına karşılık Türk diplomatların Suriye'de hoş karşılanmayacaklarını bildirdi. Türk Dışişleri Bakanlığı'ndan Haziran ayında da Mayıs ayındakilere benzer açıklamalar geldi. Bakanlığın 2 ve 7 Haziran'da yaptığı açıklamalarda Suriye'de yaşanan şiddet eylemlerini kınanırken, rejimin uyguladığı şiddet insanlığa karşı suç olarak tanımlandı.

Suriye'deki durumla ilgili bakanlık açıklamalarının arttığı ve karşılıklı yeni diplomatik adımların yaşandığı bir dönemde, meydana gelen bir gelişme ikili ilişkilerde kriz evresine geçişe sebep oldu. 22 Haziran 2012 tarihinde Türk jetinin düşmesi iki ülke arasındaki ilişkilerde kriz evresini başlattı. Bu tarihten sonra ikili ilişkilerde diplomatik ve ekonomik araçların yanında askeri araçlar da rol oynamaya başladı. Belirli aralıklarla ortaya çıkan benzer gelişmeler ise kriz evresinin atlatılmasının önündeki en büyük engel oldu. Suriye'de olayların başlamasının üzerinden yaklaşık 15 ay, iki ülke arasında uyuşmazlığın başlamasının üzerinden 1 sene sonra ikili ilişkilerde kriz evresine geçildi.

5. KRİZ EVRESİ

İkili ilişiklerde kriz evresine girildikten sonra iki ülke arasındaki gerilimin yüksek seviyelerde seyretmesine ve askeri yöntem ve tedbirlerin ön plana çıkmasına rağmen Türkiye aynı zamanda çatışma aşamasındaki stratejilerinin bazılarını kriz evresinde de uygulamaya devam etti. Özellikle Suriye muhalefetinin örgütlenmesi ve Suriye'de yaşananlardan dolayı uluslararası baskıyı arttırma stratejisini devam ettirirken, kriz aşamasına özgü başka stratejiler de uygulamaya başladı. Bu stratejiler, iki ülke arasındaki krizi uluslararasılaştırma ve bu stratejiyle de ilişkili olarak askeri yöntem ve araçlara daha fazla başvurma stratejisini uyguladı. Suriye, 2012 Haziran'ından bugüne kadar geçen sürede krizin tırmandırılmasından sakınmaya çalışırken Türkiye'ye karşı diplomatik adımlar atmaktan ve diplomatik yaptırım kararı almaktan çekinmedi. Kısacası Suriye çatışma evresinde kullandığı araçları kullanmaya devam ederken kriz evresinde krizin askerileşmesinden ve tırmanmasından kaçınmaya özen

gösterdi. Diğer taraftan Türkiye ise çatışma evresinde uyguladığı araçları uygulamaya devam ederken kriz evresinde bu araçlara askeri araçları da ekledi. Bunun yanında bu evrede NATO ile olan ittifak ilişkisini ön plana çıkararak krizi uluslararasılaştırmaya özen gösterdi. Türkiye'nin yeni araç ve yöntemleri ise krizden, uyuşmazlık ve çatışma evrelerine geri dönüşü mümkün kılmadı. Haziran 2012 sonrası iki ülke arasındaki kriz belirli zamanlarda yükselme eğilimi gösterdi. 2013 ve 2014 yıllarında Suriye'deki çatışmaların iç savaşa dönüşmesi ikili ilişkileri yönetmeyi her iki taraf için de zorlaştırdı. Suriye iç savaşında yeni aktörlerin ortaya çıkması taraflar açısından dış politika krizini uluslararası bir krize doğru dönüştürmeye başlarken taraflar için de krizin aşılmasını daha da zorlaştırdı.

5.1. Kriz Evresinin Başlaması ve Askeri Tedbirlerin Ön plana Çıkması

22 Haziran 2012 tarihinde Türk RF-4 jetinin düşmesi, iki ülke arasındaki en büyük gerilim noktalarından birini oluşturdu. Bu olay sonrası Türkiye askeri araçlara daha fazla başvurmaya başlarken NATO ile olan ittifak ilişkileri yoluyla krizi uluslararasılaştırmaya çalıştı. 22 Haziran saat 11.58'de Türk RF-4 jetinin düştüğü haberi geldi ve bu haber sonrası her iki ülkeden farklı açıklamalar geldi. Suriyeli yetkililer uçak düştüğünde Suriye hava sahası içinde olduğunu iddia ederken, Türkiye ise uluslararası hava sahasında "düşürüldüğünü" iddia etti.[119] 24 Haziran'da Türk Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada, jetin Lazkiye'nin 13 mil açığında, uluslararası hava sahasında vurulup Suriye karasularına düştüğü belirtildi. Ayrıca aynı açıklamada Türk uçağının hiç bir uyarı olmadan düşürüldüğü ve bu sorumluluğun Suriye'ye ait olduğu belirtildi.[120] Yaşanan gelişme sonrası ise aynı tarihte konuyla ilgili Suriye'nin İstanbul Başkonsolosluğu'na nota verildi. Türkiye düşen RF-4 uçağının sorumlusu olarak Suriye'yi göstermesine ve Suriye'nin bu iddiayı reddetmemesine karşılık, uçağın nasıl düştüğünün aydınlatılamaması önemli bir soru olarak ortada kaldı. Nasıl düştüğünün aydınlatılamamasının ötesinde Türkiye bu olaydan sonra Suriye üzerindeki baskısını arttırarak, Suriye'ye karşı askeri yöntem ve araçları uygulamaya koydu. Askeri yöntemlerin yanında ise yaşanan sorunu uluslararasılaştırma stratejisini de uyguladı. İki ülke arasında krizin başlamasından iki gün sonra 24 Haziran 2012 tarihinde konuyla ilgili bilgilendirme için 4. madde gereğince NATO Konseyi toplantıya çağırılıp, BM Genel Sekreteri ve BMGK Başkanı'na eşzamanlı mektup gönderileceği açıklandı. Türkiye açısından önemli olan nokta ise Suriye ile ilişkilerinde bu tarihten sonra NATO'ya daha fazla vurgu

[119] "Turkey: Jet downed by Syria in International Space, *BBC,* 24 Haziran 2012, http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18568412 (21 Kasım 2014).
[120] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Açıklarında Düşürülen Askeri Uçağımız Konusunda Bakanlığımızca Atılan Adımlar Hk.", 24 Haziran 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-24-haziran-2012_-suriye-aciklarinda-dusurulen-askeri-ucagimiz-konusunda-bakanligimizca-atilan-adimlar-hk_.tr.mfa (21 Kasım 2014).

yapılması oldu. Çatışma aşamasında daha çok Arap Ligi, BMGK ve hatta BM Genel Kurulu, Türkiye'nin açıklamalarında ön planda iken, kriz evresinden sonra NATO Türkiye'nin açıklamalarında ön plana çıkmaya başladı.

Türkiye'nin kriz evresinde yeni uyguladığı bir başka strateji ise askeri araçların devreye girmesi oldu. 22 Haziran günü Başbakan Erdoğan, olay sonrası angajman kurallarının değiştirileceğini ve sınıra yakın bölgelerde Suriye güvenlik güçlerinin faaliyetlerinin tehdit olarak tanımlanacağını açıkladı.[121] Suriye'de yaşananları daha önceki dönemlerde bir prestij meselesi veya istikrarsızlık kaynağı olarak gösterme eğilimde olan Türkiye yönetimi, yaşanan kriz sonrası Suriye'yi tehdit olarak tanımlamaya başladı. Dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan'ın açıklamalarının üstüne 28 Haziran 2012 tarihinde Türkiye; Reyhanlı, Hatay ve Şanlıurfa sınıra 30'dan fazla askeri araç, roket sistemi, fırlatma rampası, füze bataryası ve askeri ambülans yerleştirdi.[122] 1 Temmuz tarihinde ise Türkiye, sınırına yaklaşan Suriye helikopteri için değişen angajman kuralları gereğince Türk F-16 jetleri kaldırıldı.[123] 22 Temmuz 2012 tarihinde, Türk jetinin düşmesinin üzerinden henüz 1 ay geçmişken Türkiye sınıra yerden havaya atılan füze bataryaları yerleştirdi.[124] Erdoğan ise aynı gün Suriye'nin tutumunu açık ve yakın tehdit olarak tanımladı. 30 Temmuz tarihinde ise Türkiye sınıra ek 20 askeri araç, füze bataryası ve silahlı araç gönderdi.[125] Kısacası Türk RF-4 uçağının düşmesinin ardından geçen yaklaşık 1 aylık süreçte Türkiye angajman kurallarını değiştirdi, sınırda askeri tedbirlerini arttırdı, sınır ihlalinde bulunan Suriye helikopteri için F-16 jetleri kaldırdı ve NATO ile olan ittifak ilişkisinden doğan haklarını harekete geçirmeye çalıştı. Bir diğer deyişle Türkiye, 22 Haziran sonrası Suriye'ye karşı daha önce uygulamadığı araç ve yöntemleri uygulamaya başlarken, bu tarihten sonra bu araç ve yöntemler Suriye'ye karşı uygulanan politikalarda merkezi bir yere sahip oldu.

2012'nin Eylül ve Ekim aylarında ise iki ülke arasındaki kriz yeniden tırmandı ve krizin askerileşme riski ortaya çıktı. Riskin yükseldiği bir dönemde Türkiye hem krizi uluslararası platforma taşıma stratejisine hem de askeri araçların kullanılması stratejisine devam etti. Diğer taraftan Suriye ise krizi tırmandırmaktan ve askerileştirmekten çekindi. 3 Ekim tarihinde Suriye'den ateşlenen havan mermisi Akçakale'ye düştü. 5 kişi hayatını kaybetti, 10 kişi yaralandı. Türkiye bu olaya topçu ateşiyle karşılık vererek rejim yanlısı iddia edilen 7

[121] Fawaz Gerges, "Syria's Attack on Turkish Plane Could Ignite Conflict", *CNN,* 27 Haziran 2012, http://edition.cnn.com/2012/06/26/opinion/turkey-syria-gerges/ (21 Kasım 2014).
[122] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 66, s. 4 (Güz, 2012): 718-719
[123] Jonathon Burch, "Turkey Scrambles Jets as Syria Aircraft Near Border", *Reuters,* 2 Temmuz 2012, http://www.reuters.com/article/2012/07/02/us-syria-crisis-turkey-idUSBRE8610NX20120702 (21 Kasım 2014).
[124] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 67, s. 1 (Kış, 2013): 126.
[125] "Turkish Military Convoy Heads for Syrian Border", *Hürriyet Daily News,* 30 Temmuz 2012, http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-military-convoy-heads-for-syrian-border-reports.aspx?pageID=238&nID=26653&NewsCatID=338 (21 Kasım 2014).

kişiyi öldürdü.[126] NATO, Türkiye tarafından acil toplantıya çağrılırken, TBMM'de sınıra asker yığma seçeneği tartışıldı. 6 Ekim tarihinde Türkiye, Suriye'ye topçu ateşine devam etti. Suriye hükümeti düşen uçaksavar mermisinin kazara olduğunu açıklarken, Erdoğan provokasyonlar devam ettiği sürece Türkiye'nin savaş ilan etme konusunda tereddütlerinin olmadığını açıkladı.[127] 23 Ekim 2012 tarihinde ise Suriye'den ateşlenen uçaksavar mermisi Reyhanlı'da sağlık merkezine denk geldi.[128] Bu gelişme sonrası ise dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu olayla ilgili Suriye hükümetini uyardı ve Türkiye yönetimi kazayı BM ve NATO'ya bildirdi. Kısacası Türkiye, Akçakale'de yaşanan ölüm olaylarından sonra RF-4 uçağının düşürülmesinde uyguladığı stratejiye benzer bir strateji uyguladı. Yaşanan gelişme sonrası, durumu BM ve NATO'ya taşıyan Türkiye, askeri yöntemlerle karşılık vermeye devam etti. Yapılan resmi açıklamalarla da Suriye'ye karşı sert bir tutum takınılacağı mesajı yinelendi.

Türkiye'nin NATO'dan krizle ilgili daha aktif rol almasını istediği bir dönemde 21 Kasım 2012 tarihinde ise Türkiye, NATO'dan resmi olarak Patriot füzeleri talep etti. 4 Aralık tarihinde NATO, Patriot füzelerinin güvenlik risklerine karşı Türkiye'ye konuşlanacağını bildirdi.[129] 14 Aralık tarihinde NATO, Türkiye'ye 400 asker, 2 Patriot füze bataryası ve 2 savunma sistemi gönderdi.[130] 21 Ocak 2013 tarihinde 6 Patriot füze bataryası İskenderun'a geldi. Türkiye bataryaların saldırı değil, savunma amaçlı ve uçuşa yasak bölgeye yönelik olmadığını açıkladı. Kısacası Kasım 2012 tarihinden Şubat 2013 tarihine kadar geçen dönemde Türkiye, Suriye krizinde NATO kozunu daha fazla ön plana çıkardı. NATO'nun savunma sistemleri ile Türkiye'ye yardımda bulunması ise NATO'yu iki ülke arasındaki krizde doğrudan taraf haline getirdi.

Askeri yöntem ve tedbirlerin Türkiye tarafından daha fazla kullanılmasına rağmen Eylül 2013 tarihine kadar iki taraf arasında kriz askerileşmedi. 16 Eylül 2013 tarihinde Suriye helikopterinin Türkiye tarafından düşürülmesiyle birlikte iki ülke arasındaki kriz yeniden tırmanma eğilimi gösterdi. 16 Eylül'de Suriye Mi-17 helikopteri, Türk F-16 jetleri tarafından

---

[126] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 67, s. 1 (Kış, 2013): 128.
[127] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 67, s. 1 (Kış, 2013): 128-129.
[128] "Syria-Turkey Conflict: Syrian Anti-Aircraft Shell Hits Turkey Health Center", *The Huffington Post,* 23 Ekim 2012, http://www.huffingtonpost.com/2012/10/23/syria-anti-aircraft-shell-turkey_n_2004892.html (22 Kasım 2014).
[129] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Ulusal Hava Savunmamızın Takviyesi Konusunda NATO Konseyi Kararı Hk.", 4 Aralık 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-282_-4-aralik-2012_-ulusal-hava-savunmamizin-takviyesi-konusunda-nato-konseyi-karari-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[130] "Pentagon to Send Patriot Missiles, 400 Troops to Turkey to Defend against Syria", *Haaretz,* 14 Aralık 2012, http://www.haaretz.com/news/middle-east/pentagon-to-send-patriot-missiles-400-troops-to-turkey-to-defend-against-syria-1.484901 (22 Kasım 2014).

Yayladağı yakınlarında Türk topraklarının 2 kilometre kadar içerisinde düşürüldü.[131] Erdoğan angajman kurallarına göre hareket ettiklerini açıklarken, Suriye hükümeti, Türkiye'yi tansiyonu yükseltmekle suçladı.[132] Bir diğer deyişle Türkiye krizi tırmandırmaktan çekinmezken Suriye krizi tırmandırmamaya özen gösterdi. Bu gelişmenin ardından ise 3 Ekim 2013 tarihinde TBMM, Suriye'den kaynaklanan tehditlere karşı hükümetin yurt dışına asker gönderme yetkisini 1 yıl uzattı.[133] Kısacası Türkiye, Suriye'yi tehdit olarak tanımlamaya devam ederken, Suriye'ye karşı stratejisini de bunun üzerinden kurguladı.

Mart 2014 tarihinde, Suriye helikopterinin düşürülmesine benzer bir olay yaşandı ve krizde yeniden askerileşme gözlendi. 23 Mart 2014 tarihinde Suriye askeri uçağı, Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldü. Türk yetkililer, uçağın düşürülmeden önce hava sahasının ihlal edildiğini Suriye uçağına bildirdiklerini belirtti.[134] Kısacası, Türkiye 22 Haziran 2012 tarihinde Türk jetinin düşmesi sonrası askeri araçlara ve yöntemlere başvurma stratejisini Suriye'ye karşı temel strateji olarak belirledi. Benzer durumlarda Türkiye, Suriye'ye karşı askeri yöntem kullanmakta çekinmedi. Suriye ise her gelişme sonrası Türkiye'yi krizi tırmandırmakla suçlarken Türkiye'nin askeri yöntemlerine, askeri yöntemlerle karşılık vermekten kaçındı.

5.2. Türkiye'nin Uluslararası Baskıyı Arttırma Stratejisinin Devamı

Türkiye, Suriye'ye karşı uluslararası baskıyı arttırma stratejisini çatışma aşamasında olduğu gibi kriz evresinde de devam ettirdi. Suriye'deki gelişmeler ışığında Suriye rejimini kınamaya, uluslararası toplumu harekete geçirmeye çalışmaya ve bu gerçekleşmediğinde de gerek BM'yi gerekse de BM kararına engel olanları eleştirmeye devam etti. 13 Temmuz 2012 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Suriye'de yaşanan çatışmalar sonucunda ölenlerden dolayı Suriye rejimini kınadı ve konuyla ilgili BMGK tarafından gerekli adımların atması gerekliliğini dile getirdi.[135] 19 Temmuz tarihinde ise bakanlık internet sitesi üzerinden BMGK'da Suriye konusunda 3. kez karar alınamamasını eleştirdi.[136]

---

[131] "Turkish Warplanes Shoot Down Syrian Helicopter", *Zaman,* 17 Eylül 2013, http://www.zaman.com.tr/todays-zaman_turkish-warplanes-shoot-down-syrian-helicopter_2136893.html (22 Kasım 2014).
[132] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 68, n. 1 (Kış, 2014): 149-150.
[133] "Turkish Parliament Passes Syria Motion Amid Opposition", *Hürriyet Daily News,* 3 Eylül 2013, http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-parliament-passes-syria-motion-amid-opposition.aspx?pageID=238&nID=55657&NewsCatID=338 (22 Kasım 2014).
[134] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 68, n. 3 (Yaz, 2014): 462.
[135] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karar Alınamaması Hk.", 19 Temmuz 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-190_-19-temmuz-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nde-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karar-alinanamamasi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[136] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karar Alınamaması Hk.", 19 Temmuz 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_-190_-19-temmuz-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nde-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karar-alinanamamasi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Kriz sonrası Türkiye, kriz öncesi dönemdeki açıklamalara benzer açıklamalara devam ederken, 2013 ve sonrasında ise bu uyguladığı stratejiyi daha çok Suriye'de kimyasal silah kullanımı iddiası üzerinden kurgulamaya başladı ve resmi açıklamalarda "insanlığa karşı suç", "etnik temizlik" gibi kavramlarla Suriye'ye karşı eleştirini seviyesi yüksek seviyelerde tuttu.

5 Mayıs 2013 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı, Tartus'un Banyas ilçesine bağlı El-Bayda köyünde ve Banyas merkezde yaşanan ölümlerden dolayı Suriye rejimini etnik temizlik yapmakla suçladı ve Suriye'ye destek veren devletleri isim vermeden kınadı.[137] Bakanlığın 1 Temmuz 2013 tarihli açıklamasında da Suriye rejimine karşı ağır ithamlara yer verildi. Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye'de yaşanan olayları, Suriye rejiminin halkına karşı yürüttüğü topyekûn savaş olarak tanımladı.[138] 10 Şubat ve 23 Şubat 2013 tarihlerinde Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamalarda da benzer tutumunu devam ettirdi. 10 Şubat tarihinde yaptığı açıklamada Türk Dışişleri Bakanlığı, Humus'ta BM insani yardım görevlilerini hedef alan saldırılar dolayısıyla Suriye rejimi eleştirildi ve Suriye rejiminin insanlığa karşı suç işlediğini ve etnik temizlik yaptığını dile getirdi. Suriye rejiminin politikalarını daha önce resmi kanallar yoluyla insanlığa karşı suç olarak tanımlamasına rağmen, Türkiye yönetimi bakanlık aracılığıyla ilk defa Suriye rejiminin politikalarını etnik temizlik olarak tanımladı. 23 Şubat tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada bu sefer Suriye'ye kuşatma politikasına ve terör örgütleriyle işbirliğine son verme çağrısında bulundu. Aynı açıklamada, Türkiye tarafı, BMGK'nın Suriye'deki insani duruma ilişkin kararını geç ama olumlu bulduğunu bildirdi. Türkiye bu açıklamalarla tıpkı çatışma evresinde olduğu gibi kriz evresinde de Suriye'yi kınamaya ve uluslararası topluma çağrıda bulunmaya devam etti.

2013'te Türkiye'nin uluslararası toplumu harekete geçirme stratejisinde ise Suriye'de yaşanan gelişmelerle bağlantılı olarak yeni boyutlar ortaya çıktı. Suriye'de rejim tarafından kimyasal silah kullanıldığı iddialarından sonra Türkiye, uluslararası toplumu harekete geçirmek için Suriye'deki kimyasal silah kullanımı iddialarına daha fazla ağırlık verdi. Konuyla ilgili ilk resmi açıklamasını 21 Mart 2013 tarihinde yapan Türk Dışişleri Bakanlığı, yaptığı açıklamada Suriye'de kimyasal silah kullanımıyla ilgili iddiaların araştırılması ve

[137] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'deki Son Gelişmeler Hk.", 5 Mayıs 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_-126_-5-mayis-2013_-suriye_deki-son-gelismeler-hk__.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[138] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Humus'ta BM İnsani Yardım Görevlilerini Hedef Alan Saldırılar Hk.", 10 Şubat 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-41_-10-subat-2014_-humus_ta-bm-insani-yardim-gorevlilerini-hedef-alan-saldirilar-hk.tr.mfa (22 Kasım 2014).

incelenmesi gerektiğini belirtti.[139] 14 Haziran tarihinde ise Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Suriye'de kimyasal silah kullanımının şüpheye yer bırakmadığını söyledi.[140] Bu açıklamadan yaklaşık 2 ay sonra 21 Ağustos tarihinde ise Türk Dışişleri Bakanlığı, Şam'ın Doğu Gota ve Batı Gota bölgelerinde 20 Ağustos günü kimyasal silah kullanıldığını açıkladı.[141] Aynı açıklamada Türkiye'nin konuyla ilgili BM daimi temsilciliği aracılığıyla BM Genel Sekreteri nezdinde girişimde bulunulduğu belirtildi. Yapılan açıklamaların ortak noktası ise uluslararası camianın Suriye'ye karşı gerekli adımların atılması yönündeki arzuydu.

Kısacası kimyasal silah kullanımı iddialarının arttığı ve uluslararası toplumun Suriye'ye karşı müdahale ve koruma sorumluluğu gibi seçenekleri tartıştığı bir noktada Türkiye de Suriye'ye karşı atılacak adımlarda kimyasal silah kullanımı iddiasına daha fazla vurgu yaptı. ABD ve Rusya'nın Suriye'deki kimyasal silah konusunda anlaşmaya varması ve bu anlaşmanın hem BM hem de Suriye yönetimi tarafından kabul edilmesi kimyasal silah sorununun çözümüne belirli ölçülerde katkıda bulunsa da Türkiye bu dönemden sonra da Suriye'nin kimyasal silahları üzerinden uluslararası toplumu harekete geçirmeye ve Suriye'ye baskı kurmaya çalışmaya devam etti. 14 Eylül 2013 tarihinde yaptığı açıklamada Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye'deki kimyasal silahlar konusunda ABD ve Rusya'nın anlaşmaya varmasından memnun olduğunu belirtirken, bu sürecin Suriye rejimi tarafından zaman kazanmak için kullanılmaması gerektiğini ve nihai hedefin meşru bir yönetim kurulması olduğunu belirtti.[142] 24 Aralık tarihli açıklamada ise Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye rejimi tarafından Halep'e yapılan saldırılarda varil bombaları kullanıldığını iddia etti. Türkiye, bu dönemde uzunca bir süre Suriye'deki kimyasal silah kullanım iddialarına ağırlık verse de 2014 yılındaki resmi açıklamalarda kimyasal silahlara vurgu 2013 yılına kıyasla azaldı. 2014 yılında konuyla ilgili tek resmi bakanlık açıklaması 14 Eylül tarihinde geldi. 14 Eylül 2014

[139] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Rejimin Suriye'de Kimyasal Silah Kullandığı Şüphesi Hk.", 21 Mart 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_-79_-21-mart-2013_-rejimin-suriye_de-kimyasal-silah-kullandigi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[140] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanması Konusundaki Bir Soruya Cevabı", 14 Haziran 2013, http://www.mfa.gov.tr/sc-11_-14-haziran-2013_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanmasi-konusundaki-bir-soruya-cevabi.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[141] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları Hk.", 21 Ağustos 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_-230_-21-agustos-2013_-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanimi-iddialari-hk.tr.mfa (22 Kasım 2014).
[142] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.", 14 Eylül 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye_de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa (22 Kasım 2014).

tarihinde yapılan açıklamada Türk Dışişleri Bakanlığı, Suriye'de rejimin, halka karşı klor gazı kullandığını iddia etti ve bunun 2118 nolu BMGK kararının açık ihlali olduğunu savundu.[143]

Türkiye'nin kriz evresinde uygulamaya devam ettiği bir diğer strateji ise Suriye muhalefetinin örgütlenmesine yardım etme ve muhalefetin uluslararası meşruiyetini arttırma politikasıydı. Türkiye, Suriye muhalefetini örgütlemeye ve meşru olarak tanımlamaya devam ederken Suriye rejimini gayr-i meşru olarak tanımlamaya devam etti. Türkiye'nin Suriye muhalefeti ile yakın ilişkileri ise bu evrede konuyla ilgili spekülasyonlara ve İran ve Rusya gibi diğer ülkelerle ufak çağlı gerilimlere de yol açmaya devam etti.

5.3. Suriye Muhalefetinin Örgütlenmesine Yardım ve Tanınırlığının Arttırılması Stratejisinin Devamı

Türkiye kriz evresinde tıpkı çatışma evresinde olduğu gibi Suriye muhalefetini açıktan sözlü yollarla desteklemeye devam etti. Yine tıpkı çatışma evresinde olduğu gibi muhalefetin örgütlenmesine ve tanınırlığının uluslararası platformda artmasına yardım etme politikalarına da kriz aşamasında devam etti. 12 Kasım 2012 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamada Suriyeli muhaliflerin "Suriye Ulusal Koalisyonu" adı altında birleşmesini memnuniyetle karşıladığını bildirdi. Aynı açıklamada uluslararası toplumun Suriye'nin meşru temsilcisini desteklemesi gerektiğini vurguladı.[144] 7 Aralık tarihinde ise Türkiye'de buluşan muhalif guruplar, 30 kişilik müşterek askeri komutanlık kurdu.[145] 2013 ve 2014 yıllarında da Türkiye benzer politikalarını sürdürdü. 7 Mart 2013 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı, Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında Suriye Muhalefet ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu'nun Suriye'yi Arap Ligi'nde temsil etmesini destekleyen açıklama yaptı. Aynı açıklamada koalisyona gerekli desteğin sağlanacağı belirtilirken, Suriye rejiminin uzun süre önce meşruiyetini kaybettiği söylendi. Koalisyon ayrıca Türkiye tarafından Suriye'nin temsilcisi olarak tanımlandı.[146] 19 Mart'ta ise Suriye Muhalefet ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu, İstanbul'da toplanarak geçici hükümet kurup, geçici hükümet başbakanı atadı.[147]

---

[143] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanımı Hk.", 14 Eylül 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-294_-14-eylul-2014_-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanimi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

[144] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Muhalefetinin Yeni Bir Yapılanmaya Gitmesi Hk." 12 Kasım 2012, http://www.mfa.gov.tr/no_256_-12-kasim-2012_-suriye-muhalefetinin-yeni-bir-yapilanmaya-gitmesi-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

[145] "Syrian Rebels Elect Islamist-dominated Unified Command", *Reuters,* 7 Aralık 2012, http://www.reuters.com/article/2012/12/07/us-syria-crisis-rebels-idUSBRE8B60QX20121207 (23 Kasım 2014).

[146] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi Olağan Toplantısında Alınan Karar Hk.", 7 Mart 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_-59_-7-mart-2013_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi-olagan-toplantisinda-alinan-karar-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

[147] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Ulusal Koalisyonu Tarafından Geçici Hükümet Kurulması Hk.", 19 Mart 2013, http://www.mfa.gov.tr/no_74-suriye-ulusal-koalisyonu-tarafindan-gecici-hukumet-kurulmasi-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

19 Ocak 2014 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı açıklamasında, SUK'un Cenevre II toplantısına katılması kararına duyulan memnuniyet dile getirilirken, rejimin yer almamasını siyasi çözüme karşı olduğunun göstergesi olarak tanımladı.[148]

Türkiye'nin Suriye muhalefeti ile olan ilişkileri ise özellikle 2012 ve sonrasında bir çok spekülasyona sebep olurken, Türkiye tarafı spekülasyonlarla ilgili bir çok resmi açıklamada bulundu. Kriz evresinde Türkiye'nin sadece muhaliflere örgütlenme konusunda yardımcı olmadığı aynı zamanda silah ve mühimmat yardımında da bulunduğu iddia edildi. 18 Aralık 2013 tarihinde Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Suriye'ye silah-mühimmat ihracatı yapıldığı yönündeki iddiaları reddederken, 20 Mart 2014 tarihinde de bakanlık, Lazkiye/Kesep bölgesinde yaşanan gelişmelerle Türkiye'nin ilgisinin olduğu iddialarını reddetti.[149] 2 Ocak 2014 tarihinde ise Türk güvenlik güçleri, Suriye'ye giden yardım tırında silah ve mühimmat buldu. Türk Savunma Bakanı, Suriye'ye sadece av tüfeği ihraç edildiğini açıklarken, Türkiye'nin Haziran-Aralık 2013 döneminde Suriye'ye 47 ton civarında silah ve mühimmat gönderdiği iddia edildi.[150]

Kriz evresi boyunca Türkiye krizi tırmandırma stratejisine ağırlık verirken Suriye tırmandırmalardan ve askerileşme evrelerinden uzak durmayı tercih etti. Kriz evresinde Suriye'nin Türkiye'ye karşı gerçekleştirmiş olduğu en önemli faaliyet 13 Ekim 2012 tarihinde hava sahasını Türk uçaklarına kapatması oldu. 11 Ekim 2012 tarihinde Türkiye, Rusya'dan kalkan Suriye havayollarına ait ticari yolcu uçağını silah ve askeri mühimmat taşıdığı şüphesiyle Ankara'ya indirdi. Rusya, Türkiye'nin bu davranışını Rus vatandaşlarının can güvenliğini riske attığı gerekçesiyle eleştirirken, Suriye Türkiye'ye karşı konuyla ilgili diplomatik bir adım atarak 13 Ekim tarihinde Suriye hava sahasını Türk uçaklarına kapattığını açıkladı.[151] Benzer bir kararı Türkiye bir gün sonra aldı. Kısacası Suriye kriz evresinde Türkiye'ye karşı askeri araçlar kullanmaktan çekinirken, tıpkı çatışma evresinde olduğu gibi diplomatik ve ekonomik araçlar kullanmaktan çekinmedi.

İki ülke arasında kriz ve gerilim 2012 yılından itibaren devam etmesine rağmen 2013 ve 2014 yıllarında Suriye içindeki gelişmeler taraflar için yeni riskler ortaya çıkardı. Suriye'nin rejim ve muhalif güçler arasında bölünmesi ve ülke genelinde kontrol sağlanamaması

[148] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Suriye Ulusal Koalisyonu'nun Cenevre II Konferansına Katılım Kararı Hk.", 19 Ocak 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-19_-19-ocak-2014_-suriye-ulusal-koalisyonu_nun-cenevre-ii-konferansina-katilim-karari-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).
[149] Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, "Lazkiye/Kesep bölgesinde Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler ve Bu Konuda Basında Yer Alan Asılsız İddialar Hk.", 26 Mart 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-96_-26-mart-2014_-lazkiye_kesep-bolgesinde-son-donemde-yasanan-gelismeler-ve-bu-konuda-basinda-yer-alan-asilsiz-iddialar-h.tr.mfa (23 Kasım 2014).
[150] "Turkey Admits Export of Rifles to Syria for Sports", *Hürriyet Daily News,* 17 Aralık 2013, http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-admits-export-of-rifles-to-syria-for-sports.aspx?pageID=238&nID=59712&NewsCatID=338 (23 Kasım 2014).
[151] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 67, n. 1 (Kış, 2013): 129.

taraflara yeni problemler doğurdu. 2013 ve 2014 yılları boyunca Türkiye'nin en temel sorunlarından biri sınır güvenliği oldu. 11 Mayıs Reyhanlı'da yaşanan patlama sonrası en az 43 kişi hayatını kaybetti.[152] Türk yetkililer Suriye destekli Marksist gurubu sorumlu gösterirken, saldırıyı üstlenen olmadı. Saldırılarla ilgisi olduğundan şüphelenilen El-Nusra cephesiyle ilişkili 12 kişi göz altına alındı.[153] 15 Ekim 2013 tarihinde ise Cihadi gruplar tarafından yapılan havan atışlarının Türkiye'de karakol yakınına düşmesi sonrası Türkiye topçu ateşiyle karşılık verdi. Türkiye'den Suriye'deki Cihadi gruplara yapılan ilk askeri saldırıydı.[154] Kısacası Suriye'de Chadi aktörlerin ön plana çıkması, IŞİD-PYD çatışmalarının yaşanması, Suriye'den Türkiye'ye gelen yüksek sayılarda sığınmacılar ve Suriye iç savaşının her geçen gün sertleşmesi, iki ülke arasındaki gerilimlere doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulundu. Bu şartlar altında da ikili ilişkilerde normalleşme bir yana kriz evresinden çatışma ve uyuşmazlık evrelerine geri dönüş dahi zor hale geldi. Buna bağlı olarak da iki ülke arasındaki kriz uzun süreli olurken yumuşama yönünde pek fazla adım atılmadı.

6. SONUÇ

1998 sonrası önce normalleşmeye, 2000'ler boyunca ise sürekli gelişmeye başlayan Türkiye-Suriye ilişkileri, ikili ilişkilerin altın çağını oluşturmuştur. Bu dönemde ekonomik, enerji, güvenlik ve siyasi alanlarda işbirliği en yüksek seviyelere çıkmış ve iki ülke arasındaki ilişki stratejik ortaklık olarak tanımlanmaya başlamıştır. 2010 ve 2011'de Ortadoğu'da başlayan halk ayaklanmaları ise ikili ilişkilerdeki pozitif ivmenin kaybolmasına yol açmıştır. Mart 2011'de barışçıl gösterilerle Suriye'de başlayan halk ayaklanmaları, Suriye rejiminin gösterileri silahlı yöntemlerle sona erdirme stratejisi sonrası çatışmalara dönüşmüş, 2013 ve 2014 yıllarında ise muhalefet ile rejim arasındaki çatışmalar iç savaşa evrilmiştir. Suriye'de yaşanan gelişmeleri ise Türkiye yakından izlemiş ve bölgede yaşanan olaylar evrildikçe Türkiye hem bölgeye hem de Suriye'ye karşı politikalarını değiştirmeye başlamıştır. 2011 yılına kadar bölgede bir anlamda aktif ama tarafsız bir dış politika ile etkinliğini arttırmaya çalışan Türkiye, Arap Baharı sonra aktif ve taraflı bir diş politika güderek, kurulması varsayılan yeni bölgesel düzende iyi bir pozisyon almayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda Suriye'ye karşı farklı stratejiler üretmeye başlayan Türkiye, Suriye'deki sorunun uzaması ve uzun vadeye yayılması sonrası Suriye ile sorunlar yaşamaya başlamıştır. Bu sorunlar taraflar arasında ilk önce uyuşmazlığa, sonra çatışmaya sonra da krize sebep olmuştur. İki ülke

[152] "Blasts Kill Dozens in Turkish Town Reyhanli on Syria Border", *BBC,* 11 Mayıs 2013, http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22494128 (23 Kasım 2014).
[153] "Chronology: Turkey", **The Middle East Journal,** c. 67, n. 4 (Güz, 2013): 628.
[154] "Chronology: Syria", **The Middle East Journal,** c. 68, n. 2 (Bahar, 2014): 310.

arasındaki kriz zamanla askerileşmiş ve her iki ülke de birbirini tehdit olarak tanımlamaya başlamıştır.

Arap ayaklanmalarının Suriye'de başladığı bir dönemde Türkiye, Suriye rejimine desteğini sürdürürken, Esad yönetimini reformlar konusunda motive etmeye çalışmıştır. Türkiye'nin bölgede mevcut yönetimler öncülüğünde reform politikası önceki on yıl boyunca gelişen ilişkilerin korunması amacını hedeflemiştir. İkili ilişkilerde uyuşmazlık evresine geçilene kadar Türkiye, Suriye yönetimine sürekli bir şekilde çağrıda bulunmuş ve Suriye yönetimi de bu çağrılara hayır dememiştir. Bu dönemde ayrıca Suriye yönetimi tarafından atılan reform adımları Türkiye tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Haziran ayına kadar Esad yönetimine reform konusunda güvendikleri yönünde açıklamalar yapan Türkiye tarafı, Haziran 2011 sonrası Suriye'ye reform yapılmazsa sürecin Suriye açısından zor bir döneme gireceği yönünde uyarlarda bulunmaya başlamıştır. Türkiye'nin, Suriye'ye tavsiyeleri arttırdığı bir dönemde 22 Haziran 2011 tarihinde Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim'in yaptığı açıklamalarla iki taraf arasındaki sözsel görüş ayrılığı su yüzüne çıktı ve böylece taraflar arasındaki uyuşmazlık aşaması başladı. Kısacası 18 Mart 2011'den 22 Haziran 2011 tarihine kadarki dönemde Türkiye, Suriye'ye destek ve tavsiye vermiş ama Türkiye'nin Suriye'ye karşı eleştirilerini arttırması Suriye yönetiminde tepkiye sebep olmuştur.

Uyuşmazlık aşamasında iki taraf üsluplarını birbirlerine karşı sertleştirirken, taraflar arasındaki görüşmeler uyuşmazlığın çözümüne yardım etmedi. 8 Ağustos 2011'de Ahmet Davutoğlu'nun Suriye'ye gerçekleştirdiği ziyaretin öncesi ve sonrası yapılan açıklamalar, ikili ilişkileri daha da gererken, sürecin de uyuşmazlıktan çatışmaya doğru evrilmesine sebep oldu. Türkiye tarafı bu evrede Esad rejimine artık güvenmediklerini sıkça dile getirirken, Suriye tarafı ise Türkiye'yi içişlerine müdahale etmekle suçladı. Bu evrede ön plana çıkan bir diğer gelişme ise Türkiye'nin bu dönemde Suriye muhalefeti ile ilişkilerini arttırmasıydı. Her ne kadar bu dönemde Türkiye, Suriye muhalefeti ile resmi iletişime geçmese de muhalefetin Türkiye'de örgütlenmesine herhangi bir çekince koymadı. Çatışma ve kriz evrelerinde ise Suriye muhalefetinin örgütlenmesi, Türkiye'nin Suriye'ye karşı en temel stratejilerinden birini oluşturacaktı. Uyuşmazlık evresinde karşılıklı görüşmelerin ve açıklamaların gerilimi düşürmekten çok arttırması sonucu, 21 Eylül 2011 tarihinde dönemin Başbakanı Tayyip Erdoğan'ın Suriye yönetimi ile görüşmeleri bitirdiklerini ve yaptırım konusunda çalışma başlattıklarını açıklaması sonrası ikili ilişkilerde uyuşmazlık evresinden çatışma evresine geçilmiş oldu. Bu açıklamalar sonrası karşılıklı ekonomik ve diplomatik yaptırım kararları alınırken iki ülke arasındaki gerilim daha da artmış, Türkiye de bu aşamada Suriye'ye karşı yeni stratejiler uygulamaya başlamıştır. Kısacası 22 Haziran 2011'den 21 Eylül 2011'e kadar

geçen dönemde uyuşmazlıktan geriye dönüş mümkün olmamış ve gerilimin artması ve eylemlerin devreye girmesiyle ikili ilişkilerde çatışma evresine girilmiştir.

Türkiye sözsel olarak Esad yönetimine çekil çağrısını ilk kez çatışma evresinde dile getirdi. Suriye ise çekil yönündeki çağrılara tepki gösterdi. Suriye yönetimi Türkiye'yi muhaliflere yardım etmekle itham ederken, bozulan ikili ilişkilerin sorumlusu olarak da Türkiye'yi gösterdi. Bu dönemde Türkiye ayrıca Suriye muhalefeti ile iletişimini arttırırken, Suriye muhalefetinin siyasi anlamda desteklenmesine doğrudan yardımcı oldu. Bu aşamada Suriye muhalefeti ile resmi iletişim kurulurken, bundan sonraki dönemlerde de Suriye muhalefeti ile ilişkiler, Türkiye'nin temel politikalarından biri olmaya devam edecekti. Çatışma evresinde yaşanan en önemli gelişme ise karşılıklı ekonomik ve yaptırımların hayata geçirilmesiydi. 22 Eylül 2011'de Türkiye ilk yaptırım kararını alırken, Suriye, Türkiye'ye karşı ilk yaptırım kararını 30 Eylül 2011'de aldı ve bu tarihlerden sonra karşılıklı yaptırımlar iki tarafın da en önemli stratejileri haline geldi. 2011'in Eylül ayından Aralık ayının sonuna kadar karşılıklı yaptırım kararları alınırken, taraflar karşı hamle yapmakta çekinmedi. Bir diğer deyişle yaptırımlar, karşı tarafı geri adım attırmaktan daha çok gerilimin yükselmesine sebep oldu. Çatışma evresinde Türkiye tüm bu stratejilerinin yanında bir başka stratejiyi daha ön plana çıkarmaya başladı. Suriye'deki çatışmaların her geçen gün şiddetlenmesi ve sivil ölümlerin artması sonrası Türkiye, Suriye üzerinde uluslararası baskıyı arttırma stratejisini uygulamaya başladı. Özellikle Ocak 2012-Mart 2012 yıllarında ağırlık verdiği bu strateji doğrultusunda bir çok resmi açıklamada bulunan Türkiye, başta BMGK olmak üzere uluslararası toplumu Suriye'ye karşı harekete geçirmek için çağrılarda bulundu. Türkiye bu dönemde Suriye üzerine uluslararası bakıyı arttırma stratejisiyle bağlantılı olarak aynı zamanda Suriye muhalefetinin uluslararası meşruiyetini de arttırmaya çalıştı. Bir çok uluslararası platformda Suriye rejimini gayr-i meşru olarak tanımlayan Türkiye, Suriye muhalefetini ise Suriye halkının temsilcisi olarak gösterdi. Bu strateji ise Türkiye ile Suriye'nin yanında Türkiye ile Suriye yönetimine destek veren ülkeler arasında da gerilimlere sebep oldu. Çatışma evresinde yaşanan en önemli tırmanma ise 9 Nisan 2012 tarihinde Kilis'te 2 Türk vatandaşının Suriye güvenlik güçleri tarafından yaralanması ile ortaya çıktı. Gelişme sonrası Türkiye, benzer durumda hükümranlık haklarını uygulayacaklarını dile getirdi. Yine de ikili ilişkilerde kriz evresine geçiş 22 Haziran 2012'de Türk RF-4 jetinin düşmesi ile oldu.

22 Haziran 2012'de Türk RF-4 jetinin düşmesi ile ikili ilişkilerde askerileşme riski ortaya çıktı ve ilişkilerde kriz evresi başladı. Yaşanan olay sonrası angajman kurallarını değiştiren Türkiye, Suriye'ye karşı askeri yöntem ve araçları uygulamaya koydu. Bir diğer

deyişle Türkiye kriz evresine özgü olarak askeri yöntem ve araçlara bu evrede başvurmaya başlarken aynı zamanda iki ülke arasındaki krizi uluslararasılaştırmaya da özen gösterdi. Türkiye, RF-4 jet olayından sonra sınırda askeri tedbirleri arttırdı, angajman kurallarını değiştirdi ve NATO ittifakından doğan haklarını kullanmaya özen gösterdi. Bunun yanında Türkiye, kriz evresinde krizin tırmandırılmasından çekinmedi. Reyhanlı ve Akçakale'ye düşen havan ve top mermileri sonrası Türkiye topçu ateşleriyle Suriye'ye karşılık verdi. 16 Eylül 2013 tarihinde Suriye helikopteri ve 23 Mart 2014 tarihinde Suriye askeri uçağı, Türk Hava Kuvvetleri tarafından düşürüldü. Kısacası, Türkiye 22 Haziran 2012 tarihinden sonra askeri yöntem ve araçları kullanmaktan çekinmedi ve bu yöntem ve araçlar, kriz evresinin temel stratejisinin parçaları oldu. Türkiye yeni stratejilerinin yanı sıra kriz evresinde çatışma evresinde uyguladığı stratejileri uygulamaya da devam etti. Türkiye, Suriye'ye karşı uluslararası bakıyı arttırma stratejisini sürdürürken, 2013 ve 2014 yıllarında bu stratejiyi Suriye'deki kimyasal silah iddiaları üzerinden kurguladı. Bunun yanında Türkiye kriz evresinde de Suriye muhalefetinin örgütlenmesine yardım etme ve muhalefetin uluslararası meşruiyetini arttırma stratejisine devam etti.

2011 sonrası Türkiye ile Suriye arasındaki gelişmeler, ikili ilişkiler açısından iki ülke için de tarihlerindeki en önemli gerilim dönemlerinden birini yarattı. Türkiye, Suriye'ye karşı zamanla tutumunu ve stratejilerini değiştirirken, Suriye çatışmaların da etkisiyle Türkiye ile ilişkilerini askerileştirmekten kaçındı. Türkiye, uyuşmazlık öncesi ve uyuşmazlık evrelerinde daha çok Suriye'de reformların gerçekleşmesini hedef olarak belirlerken, çatışma ve kriz evrelerinde hedefini Suriye'de rejimin değişmesi olarak değiştirdi. Bu evrelerdeki iddialı hedef değişikliği ise iki ülke arasındaki yumuşamanın önündeki en önemli engel oldu. Türkiye'nin Suriye yönetimi ile ilişkilerini kestiği ve rejimin değişmesi gerektiğini vurguladığı bir ortamda yumuşama imkansız hale geldi. İkili ilişkiler için bir diğer önemli sorun ise tarafların soruna farklı bakmasıydı. Türkiye, uyuşmazlık ve öncesi evrelerde sorunun kaynağını reform sürecinin uygulanamaması olarak, çatışma ve kriz evrelerinde ise Suriye rejimi olarak görürken, Suriye sorunu tüm süreçlerde güvenlik ve terör sorunu olarak tanımladı. Sorunun farklı tanımlamaları ise fikri ayrılığın ötesinde ikili ilişkilerin yüksek gerilimler yaşamasına sebep oldu. Türkiye, Suriye'deki gelişmeleri uyuşmazlık ve öncesi evrede daha çok prestij meselesi olarak görürken, çatışma evresinde gelişmeleri istikrarsızlık kaynağı, kriz evresinde ise güvenlik tehdidi olarak görmeye başladı. Türkiye'nin görüşündeki bu evrim de sözsel uyarılardan askeri tedbirlere dönüşen stratejileri getirdi. Türkiye çatışma evresinde askeri ve ekonomik yöntemlerle soruna yaklaşırken, Suriye, Türkiye'nin bu yaklaşımına aynı şekilde cevap verdi. Kriz evresinde, Türkiye belirli dönemlerde krizi

tırmandıran ve askerileştiren taraf olurken, Suriye krizi tırmandırmaktan kaçındı. Kısacası Türkiye süreç içerisinde daha fazla araç ve baskı yöntemi uygularken, Suriye genelde Suriye içi gelişmelerle de bağlantılı olarak, bu baskıya karışık vermeyerek tırmandırmalardan kaçındı. Yaşanan kriz ve Suriye'deki gelişmelerle ilgili diğer önemli engeller ise her iki tarafın iç politikada sorunun çözümüyle ilgili yeterli desteği görememesi, uluslararası toplumum sorunla ilgili olarak ikiye bölünmesi ve devlet dışı aktörlerin artan etkisi olarak gösterilebilir. Bu şartlar altında Suriye'nin de facto bölündüğü bir dönemde ve IŞİD gibi doğrudan ve yakın tehditlerin ortaya çıktığı bir ortamda ikili ilişkilerin normalleşmesi imkansız hale geldi.

7. KAYNAKÇA

KİTAP

Zengin, Gürkan. **Hoca: Türk Dış Politikası'nda 'Davutoğlu Etkisi'.** İstanbul: Inkılâp Press, 2010.

MAKALE

Demirtaş, Birgül. "Turkish-Syrian Relations: From Friend 'Esad' to Enemy 'Esed'". **Middle East Policy**. c. 20, s. 1(Bahar, 2003): 111-120.

Ma'oz, Moshe. "The 'Arab Spring' and New Geo-Strategic Environment in the Middle East". **Insight Turkey.** c. 14, s. 4 (2012): 12-23.

Miş, Nebi. "Suriye 2009". **Ortadoğu Yıllığı 2009.** ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Cenap Çakmak. İstanbul: Küre Yayınları, 2011: 211-256.

Miş, Nebi. "Suriye 2011". **Ortadoğu Yıllığı 2011.** ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın, Bilal Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap, 2013: 257-300.

Öniş, Ziya. "Turkey and the Arab Spring: Between Ethics and Self-Interest". **Insight Turkey.** c. 14, s. 3 (Yaz, 2012): 45-63.

Yetim, Mustafa. "Suriye 2010", **Ortadoğu Yıllığı 2010**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, İsmail Numan Telci. İstanbul, Açılım Kitap, 2012: 253-286.

"Chronology: January 16, 2011- April 15, 2011". **The Middle East Journal.** c. 65, s. 3 (Yaz, 2011): 457-500.

"Chronology: July 16, 2011-October 15, 2011". **The Middle East Journal.** c. 6, s. 1 (Kış, 2012): 111-162.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal.** c. 66, s. 2 (Bahar, 2012): 352-355.

"Chronology: Syria". **The Middle East Journal.** c. 66, s. 3 (Yaz, 2012): 527-531.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal.** c. 66, s. 4 (Güz, 2012): 718-719.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal,** c. 67, n. 1 (Kış, 2013): 126-129.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal.** c. 67, n. 4 (Güz, 2013): 628-630.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal.** c. 68, n. 1 (Kış, 2014): 149-150.

"Chronology: Syria". **The Middle East Journal.** c. 68, n. 2 (Bahar, 2014): 310-312.

"Chronology: Turkey". **The Middle East Journal.** c. 68, n. 3 (Yaz, 2014): 461-462.

BAKANLIK AÇIKLAMALARI

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Arap Ligi'nin 12 Kasım Tarihinde Suriye Hakkında Almış Olduğu Karar Hk.". 13 Kasım 2011. http://www.mfa.gov.tr/no_-255_-13-kasim-2011_-arap-ligi_nin-12-kasim-tarihinde-suriye-hakkinda-almis-oldugu-karar-hk_.tr.mfa (15 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye'ye İlişkin Aldığı Karar Hk". 02 Mart 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-69_-02-mart-2012_-bm-insan-haklari-konseyi_nin-suriye_ye--iliskin-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (19 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi Olağan Toplantısında Alınan Karar Hk.". 7 Mart 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-59_-7-mart-2013_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi-olagan-toplantisinda-alinan-karar-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk.". 24 Ocak 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_26_-24-ocak-2012_-arap-ligi-disisleri-bakanlari-konseyi_nin-22-ocak-2012-tarihinde-suriye-konusunda-aldigi-karar-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "BM Genel Kurulu'nun Suriye Kararı Hk.". 18 Şubat 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-48_-bm-genel-kurulu_-nun-suriye-karari-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karar Alınamaması Hk.". 19 Temmuz 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-190_-19-temmuz-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nde-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karar-alinanamamasi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye Konusunda Bir Kez Daha Karar Alınamaması Hk.". 19 Temmuz 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-190_-19-temmuz-2012_-bm-guvenlik-konseyi_nde-suriye-konusunda-bir-kez-daha-karar-alinanamamasi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "BM İnsan Hakları Konseyi Suriye Uluslararası Soruşturma Komisyonu Tarafından Yayınlanan Rapor Hk.". 29 Kasım 2011. http://www.mfa.gov.tr/no_275_-29-kasim-2011_-bm-insan-haklari-konseyi-suriye-

uluslararasi-sorusturma-komisyonu-tarafindan-yayinlanan-rapor-hk_.tr.mfa (10 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsünün Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanması Konusundaki Bir Soruya Cevabı". 14 Haziran 2013. http://www.mfa.gov.tr/sc-11_-14-haziran-2013_-disisleri-bakanligi-sozcusunun-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanmasi-konusundaki-bir-soruya-cevabi.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Humus'ta BM İnsani Yardım Görevlilerini Hedef Alan Saldırılar Hk.". 10 Şubat 2014. http://www.mfa.gov.tr/no_-41_-10-subat-2014_-humus_ta-bm-insani-yardim-gorevlilerini-hedef-alan-saldirilar-hk.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Lazkiye/Kesep bölgesinde Son Dönemde Yaşanan Gelişmeler ve Bu Konuda Basında Yer Alan Asılsız İddialar Hk.". 26 Mart 2014. http://www.mfa.gov.tr/no_-96_-26-mart-2014_-lazkiye_kesep-bolgesinde-son-donemde-yasanan-gelismeler-ve-bu-konuda-basinda-yer-alan-asilsiz-iddialar-h.tr.mfa (23 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Rejimin Suriye'de Kimyasal Silah Kullandığı Şüphesi Hk.". 21 Mart 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-79_-21-mart-2013_-rejimin-suriye_de-kimyasal-silah-kullandigi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Şam Büyükelçiliğimiz, Halep Başkonsolosluğumuz, Lazkiye Fahri Konsolosluğumuza Düzenlenen Saldırılar hk.". 13 Kasım 2011. http://www.mfa.gov.tr/no_-254_-13-kasim-2011_-sam-buyukelciligimiz_-halep-baskonsoloslugumuz_-lazkiye-fahri-konsoloslugumuza-duzenlenen-saldirilar-hk_.tr.mfa (16 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Sınırımızın Suriye Tarafından Kamplara Açılan Ateş Hk.". 09 Nisan 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-101_-9-nisan-2012_-sinirimizin--suriye-tarafindan-kamplara-acilan-ates-hk_.tr.mfa (20 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı,."Suriye Açıklarında Düşürülen Askeri Uçağımız Konusunda Bakanlığımızca Atılan Adımlar Hk.". 24 Haziran 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-173_-24-haziran-2012_-suriye-aciklarinda-dusurulen-askeri-ucagimiz-konusunda-bakanligimizca-atilan-adimlar-hk_.tr.mfa (21 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Arap Kızılay'ı Genel Sekreterine Yönelik Saldırı Hk.". 27 Ocak 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_28_-27-ocak-2012_-suriye-arap-kizilay_i-genel-sekreterine-yonelik-saldiri-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Halkının Dostları Grubu'nun İkinci Konferansı Hk.". 30 Mart 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_92_-30-mart-2012_-suriye-halkinin-dostlari-grubu_nun-ikinci-konferansi-hk_.tr.mfa (19 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Muhalefetinin Yeni Bir Yapılanmaya Gitmesi Hk.". 12 Kasım 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_256_-12-kasim-2012_-suriye-muhalefetinin-yeni-bir-yapilanmaya-gitmesi-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Ulusal Koalisyonu Tarafından Geçici Hükümet Kurulması Hk.". 19 Mart 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_74-suriye-ulusal-koalisyonu-tarafindan-gecici-hukumet-kurulmasi-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Ulusal Koalisyonu'nun Cenevre II Konferansına Katılım Kararı Hk.". 19 Ocak 2014. http://www.mfa.gov.tr/no_-19_-19-ocak-2014_-suriye-ulusal-koalisyonu_nun-cenevre-ii-konferansina-katilim-karari-hk_.tr.mfa (23 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye Yönetimi'nin Humus Halkına Karşı Gerçekleştirdiği Son Saldırılar Hk.". 4 Şubat 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_37_-4-subat-2012_-suriye-yonetimi_nin-humus-halkina-karsi-gerceklestirdigi-son-saldirilar-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'de Rejimin Elindeki Kimyasal Silahların Tasfiyesi Konusunda ABD ve RF Arasında Sağlanan Mutabakat Hk.". 14 Eylül 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-245_-14-eylul-2013_-suriye_de-rejimin-elindeki-kimyasal-silahlarin-tasfiyesi-konusunda-abd-ve-rf-arasinda-saglanan-mutabakat.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanımı Hk.". 14 Eylül 2014. http://www.mfa.gov.tr/no_-294_-14-eylul-2014_-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanimi-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'de Rejimin Kimyasal Silah Kullanımı İddiaları Hk.". 21 Ağustos 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-230_-21-agustos-2013_-suriye_de-rejimin-kimyasal-silah-kullanimi-iddialari-hk.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'deki Son Gelişmeler Hk.". 5 Mayıs 2013. http://www.mfa.gov.tr/no_-126_-5-mayis-2013_-suriye_deki-son-gelismeler-hk__.tr.mfa (22 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'nin Annan Planı Çerçevesindeki Taahhütlerini Yerine Getirmemesi Hk.". 10 Nisan 2012.

http://www.mfa.gov.tr/no_102_10-nisan-2012_-suriye_nin-annan-plani-cercevesindeki-taahhutlerini-yerine-getirmemesi-hk_.tr.mfa (20 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Suriye'de Artan Şiddet Hk.". 1 Şubat 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-33_-1-subat-2012_-suriye_de-artan-siddet-hk_.tr.mfa (18 Kasım 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye'ye Sığınan Suriyeli Vatandaşlar Hakkında". 15 Eylül 2011. http://www.mfa.gov.tr/no-209_-turkiye_ye-siginan-suriyeli-vatandaslar-hk_-basin-aciklamasi.tr.mfa (10 Kasım, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. "Ulusal Hava Savunmamızın Takviyesi Konusunda NATO Konseyi Kararı Hk.". 4 Aralık 2012. http://www.mfa.gov.tr/no_-282_-4-aralik-2012_-ulusal-hava-savunmamizin-takviyesi-konusunda-nato-konseyi-karari-hk_.tr.mfa (22 Kasım 2014).

İNTERNET KAYNAKLARI

Gerges, Fawaz. "Syria's Attack on Turkish Plane Could Ignite Conflict". *CNN*. 27 Haziran 2012. http://edition.cnn.com/2012/06/26/opinion/turkey-syria-gerges/ (21 Kasım 2014).

Sterling, Joe, Ivan Watson, Saad Abedine. "Syrian Deserters Strike Military Target", *CNN*. 17 Kasım 2011. http://edition.cnn.com/2011/11/16/world/meast/syria-unrest/ (21 Aralık 2014).

Burch, Jonathon. "Turkey Scrambles Jets as Syria Aircraft Near Border", *Reuters*. 2 Temmuz 2012. http://www.reuters.com/article/2012/07/02/us-syria-crisis-turkey-idUSBRE8610NX20120702 (21 Kasım 2014).

"ABD Suriye'ye Yaptırım Kararı Aldı". *Milliyet.* 29 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/abd-suriye-ye-yaptirim-karari-aldi/dunya/dunyadetay/29.04.2011/1384213/default.htm (2 Kasım 2014).

"Ankara Sonunda Suriye için Devrede". *Milliyet. 27 Nisan 2011.* http://www.milliyet.com.tr/ankara-sonunda-suriye-icin-devrede/dunya/dunyadetay/27.04.2011/1382762/default.htm (2 Kasım 2014).

"Ankara'da 'Acil' Zirve". *Milliyet.* 24 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/ankara-da-acil-zirve/dunya/dunyadetay/24.06.2011/1406175/default.htm (10 Kasım 2014).

"Ankara'dan Esad'a: Mahir'i Bize Gönder". *Milliyet.* 20 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/ankara-dan-esad-a-mahir-i-bize-gonder/dunya/dunyadetay/20.06.2011/1404482/default.htm (9 Kasım 2014).

"Aralarına Vahşet Girdi". *Milliyet.* 10 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/aralarina-vahset-girdi/siyaset/siyasetdetay/10.06.2011/1400775/default.htm (8 Kasım 2014).

"Arap Birliği Esad'a Nefes Aldırmayacak". *Milliyet.* 28 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/arap-birligi-esad-a-nefes-aldirmayacak/dunya/dunyadetay/28.11.2011/1468203/default.htm (16 Kasım 2014).

"Artık Haftalar Günler Önemli". *Milliyet.* 10 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/-artik-haftalar-gunler-onemli-/siyaset/siyasetdetay/10.08.2011/1424777/default.htm (11 Kasım 2014).

"Aşırı Güç Kullanımından Kaçınılmalı". *Milliyet.* 25 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/-asiri-guc-kullanimindan-kacinilmali-/dunya/dunyadetay/25.04.2011/1381883/default.htm (2 Kasım 2014).

"Askeri Temsilcilik Türkiye'ye Kurulacak". *Milliyet.* 2 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/askeri-temsilcilik-turkiye-ye-kurulacak/dunya/dunyadetay/02.03.2012/1509959/default.htm (19 Kasım 2014).

"Atina'dan Şam'a Şiddeti Durdurma Çağrısı". *Milliyet.* 23 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/atina-dan-sam-a-siddeti-durdurma-cagrisi/dunya/dunyadetay/23.04.2011/1381468/default.htm (2 Kasım 2014).

"Bakan Davutoğlu'nun Yüzde 50 İddiası". *Milliyet.* 7 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/bakan-davutoglu-nun-yuzde-50-iddiasi/siyaset/siyasetdetay/07.06.2011/1399695/default.htm (7 Kasım 2014).

"Başbakan Erdoğan: Devlette Yeni Bir Yapılanmaya Gidiyoruz". *Milliyet.* 10 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-devlette-yeni-bir-yapilanmaya-gidiyoruz/siyaset/siyasetdetay/10.05.2011/1388299/default.htm (3 Kasım 2014).

"Beşar Esad, Erdoğan'dan Destek İstedi". *Milliyet.* 1 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/besar-esad-erdogan-dan-destek-istedi/dunya/dunyadetay/01.05.2011/1384662/default.htm (3 Kasım 2014).

"Blasts Kill Dozens in Turkish Town Reyhanli on Syria Border". *BBC.* 11 Mayıs 2013. http://www.bbc.com/news/world-middle-east-22494128 (23 Kasım 2014).

"BM Genel Sekreteri Erdoğan'dan Özür Diledi". *Milliyet.* 23 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/bm-genel-sekreteri-erdogan-dan-ozur-diledi/dunya/dunyadetay/23.09.2011/1442373/default.htm (15 Kasım 2014).

"BM, 'Esad Dönemi Artık Bitsin' Dedi". *Milliyet.* 17 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/bm-esad-donemi-artik-bitsin-dedi/dunya/dunyadetay/17.02.2012/1504136/default.htm (18 Kasım 2014).

"BM'deki Oylama Üzdü". *Milliyet.* 6 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/bm-deki-oylama-uzdu/siyaset/siyasetdetay/06.02.2012/1498785/default.htm (18 Kasım 2014).

"Çelik'ten Suriye Açıklaması". *Milliyet.* 11 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/celik-ten-suriye-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/11.04.2012/1527022/default.htm (20 Kasım 2014).

"Cumhurbaşkanı Gül, Wall Street Journal'da". *Milliyet.* 21 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-gul-wal-street-journal-da/dunya/dunyadetay/21.05.2011/1392990/default.htm (5 Kasım 2014).

"Cumhurbaşkanı Gül'den İsrailli Turist Açıklaması". *Milliyet.* 8 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-gul-den-israilli-turist-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/08.09.2011/1436174/default.htm (13 Kasım 2014).

"Davutoğlu İsrail'in Hatalarını Tekrar Etmeyeceğini Düşünüyor". *Milliyet.* 27 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-israil-in-hatalarini-tekrar-etmeyecegini-dusunuyor/siyaset/siyasetdetay/27.05.2011/1395382/default.htm (6 Kasım 2014).

"Davutoğlu Suriyeli Muhaliflerle Görüşecek". *Milliyet.* 13 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-suriyeli-muhaliflerle-gorusecek/dunya/dunyadetay/13.11.2011/1462351/default.htm (15 Kasım 2014).

"Davutoğlu, Ankara'da Suriyeli Muhaliflerle Görüştü". *Milliyet.* 18 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ankara-da-suriyeli-muhaliflerle-gorustu/siyaset/siyasetdetay/18.10.2011/1452114/default.htm (15 Kasım 2014).

"Davutoğlu: Libya Temas Grubu Temmuz'da İstanbul'da Olacak". *Milliyet.* 8 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-libya-temas-grubu-temmuz-da-istanbul-da-olacak/siyaset/siyasetdetay/08.06.2011/1400065/default.htm (7 Kasım 2014).

"Davutoğlu: Operasyonlar Hemen Durmalı, Yoksa Konuşulacak Birşey Kalmaz". *Milliyet.* 15 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-operasyonlar-derhal-durmali-yoksa-konusulacak-birsey-kalmaz/siyaset/siyasetdetay/15.08.2011/1427150/default.htm (12 Kasım 2014).

"Davutoğlu'ndan Suriye'ye Çağrı". *Milliyet.* 14 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-suriye-ye-cagri/siyaset/siyasetdetay/14.11.2011/1462676/default.htm (16 Kasım 2014).

"Davutoğlu'ndan Suriyeli Açıklaması". *Milliyet.* 16 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-ndan-suriyeli-aciklamasi/siyaset/siyasetdetay/16.06.2011/1403273/default.htm (9 Kasım 2014).

"Davutoğlu'nun Mısır Hayali". *Milliyet.* 20 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/davutoglu-nun-misir-hayali/siyaset/siyasetdetay/20.09.2011/1440585/default.htm (13 Kasım 2014).

"Diskoda Tanışıp Birbirimizden Hoşlanan Gençler Değiliz". *Milliyet.* 23 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/-diskoda-tanisip-birbirimizden-hoslanan-gencler-degiliz-/dunya/dunyadetay/23.09.2011/1442126/default.htm (14 Kasım 2014).

"Dışişleri Bakanı: Misilleme Yaparız". *Milliyet.* 11 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/disisleri-bakani-misilleme-yapariz/gundem/gundemdetay/11.10.2011/1449226/default.htm (15 Kasım 2014).

"Erdoğan Suriye'ye İlk Cezayı Kesti". *Milliyet.* 22 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ye-ilk-cezayi-kesti-/siyaset/siyasetdetay/22.09.2011/1441752/default.htm (15 Kasım 2014).

"Erdoğan Yarın Ne Açıklayacak?". *Milliyet.* 22 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-yarin-ne-aciklayacak-/siyaset/siyasetdetay/22.11.2011/1465999/default.htm (14 Kasım 2014).

"Erdoğan: Annan Planı Zaman Kazanmak için Kullanılıyor". *Milliyet.* 1 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-annan-plani-zaman-kazanmak-icin-kullaniliyor/siyaset/siyasetdetay/01.04.2012/1522672/default.htm (20 Kasım 2014).

"Erdoğan: Esad Eşi Nedeniyle Avantajlı". *Milliyet.* 29 Mart 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-esad-esi-nedeniyle-avantajli/siyaset/siyasetdetay/01.04.2011/1371700/default.htm (1 Kasım 2014).

"Erdoğan: Suriye ile Görüşmelerimizi Bitirdilk". *Milliyet.* 21 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-suriye-ile-gorusmelerimizi-bitirdik/siyaset/siyasetdetay/21.09.2011/1441276/default.htm (13 Kasım 2014).

"Erdoğan'dan Esad'a Bırak Git Çağrısı". *Milliyet.* 14 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-esad-a-birak-git-cagrisi-/siyaset/siyasetdetay/14.09.2011/1438316/default.htm (13 Kasım 2014).

"Erdoğan'dan Medvedev'e İkna Telefonu". *Milliyet.* 9 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-dan-medvedev-e-ikna-telefonu/dunya/dunyadetay/09.02.2012/1499721/default.htm (18 Kasım 2014).

"Erdoğan'dan Suriye Devlet Başkanı'na Telefon". *Milliyet.* 14 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/eerdogan-dan-suriye-devlet-baskani-na-telefon/dunya/dunyadetay/14.06.2011/1402468/default.htm (8 Kasım 2014).

"Erdoğan'ın Son Suriye Sözleri Dış Basında Yankılandı". *Milliyet.* 23 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/erdogan-in-son-suriye-sozleri-dis-basinda-yanklandi/siyaset/siyasetdetay/23.11.2011/1466401/default.htm (14 Kasım 2014).

"Esad Öldürüyor Dünya Susuyor". *Milliyet.* 5 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/esad-olduruyor-dunya-susuyor/dunya/dunyadetay/05.02.2012/1498146/default.htm (18 Kasım 2014).

"Esad Patlamaya Hazır Bomba Gibi". *Milliyet.* 10 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/-esad-patlamaya-hazir-bomba-gibi-/siyaset/siyasetdetay/10.08.2011/1424715/default.htm (11 Kasım 2014).

"Esad Şikayet Etti, İran 'Vururuz' Dedi". *Milliyet.* 27 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/esad-sikayet-etti-iran-vururuz-dedi/dunya/dunyadetay/27.06.2011/1407130/default.htm (10 Kasım 2014).

"Esad: Ben Değişmedim Erdoğan Değişti". *Milliyet.* 7 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/esad-ben-degismedim-erdogan-degisti/dunya/dunyadetay/07.10.2011/1447904/default.htm (14 Kasım 2014).

"Esad'dan 'Suriye'ye Dönersiniz' Uyarısı". *Milliyet.* 8 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/esad-dan-suriye-ye-donersiniz-uyarisi/dunya/dunyadetay/08.10.2011/1448456/default.htm (14 Kasım 2014).

"Esad'ın Gitmesi için Daha Erken". *Milliyet.* 13 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/esad-in-gitmesi-icin-daha-erken/dunya/dunyadetay/13.05.2011/1389572/default.htm (4 Kasım 2014).

"Esad'ın Özel Temsilcisi Ankara'da". *Milliyet.* 16 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/esad-in-ozel-temsilcisi-ankara-da/dunya/dunyadetay/16.06.2011/1402954/default.htm (8 Kasım 2014).

"Fransa Suriye'yi Kınadı". *Milliyet.* 23 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/fransa-suriye-yi-kinadi/dunya/dunyadetay/23.04.2011/1381496/default.htm (2 Kasım 2014).

"Gazze'ye İnşallah Rabbim Ömür Verirse Gideeğim". *Milliyet.* 12 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/-gazze-ye-insallah-rabbim-omur-verirse-gidecegim-/siyaset/siyasetdetay/12.09.2011/1437393/default.htm (13 Kasım 2014).

"Gül: Bu Açıkçası Genelkurmay Başkanımızın Teklifidir". *Milliyet.* 28 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/gul-bu-acikcasi-genelkurmay-baskanimizin-teklifidir/siyaset/siyasetdetay/28.08.2011/1432274/default.htm (13 Kasım 2014).

"Gül: Esad Artık Otoriter Rejimlere Yer Olmadığını Anlamalı". *Milliyet.* 20 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/gul-esad-artik-otoriter-rejimlere-yer-olmadigini-anlamali/siyaset/siyasetdetay/20.11.2011/1465182/default.htm (15 Kasım 2014).

"İran Elçisinden 'Suriye'nin Dostları' Yorumu İçin Açıklama İstendi". *Milliyet.* 6 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/iran-elcisinden-suriye-nin-dostlari-yorumu-icin-aciklama-istendi/dunya/dunyadetay/06.04.2012/1524560/default.htm (20 Kasım 2014).

"İran Meclisinde Mezhep Kavgası". *Milliyet.* 20 Aralık 2012. http://www.milliyet.com.tr/irak-meclisinde-mezhep-kavgasi/dunya/dunyadetay/20.12.2011/1477799/default.htm (14 Kasım 2014).

"İşte Türkiye'nin Suriye'ye Uygulayacağı Yaptırımlar". *NTVMSNBC.* 30 Kasım 2011. http://www.ntv.com.tr/arsiv/id/25301557/ (17 Kasım 2014).

"Kimseden Ders Alacak Değiliz". *Milliyet.* 23 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/kimseden-ders-alacak-degiliz/dunya/dunyadetay/23.06.2011/1405672/default.htm (10 Kasım 2014).

"Köşeye Sıkıştı Türkiye'ye Saldırıyor". *Milliyet.* 11 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/koseye-sikisti-turkiye-ye-saldiriyor/dunya/dunyadetay/11.04.2012/1526657/default.htm (20 Kasım 2014).

"Meclis 18 Yeni Ülkeyle Dostluk Grubu Kuracak". *Milliyet.* 31 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/meclis-18-yeni-ulkeyle-dostluk-grubu-kuracak/siyaset/siyasetdetay/31.10.2011/1457477/default.htm (15 Kasım 2014).

"MGK'dan Esad'a Hem Uyarı Hem Destek". *Milliyet.* 29 Nisan 2011. http://www.milliyet.com.tr/mgk-dan-esad-a-hem-uyari-hem-destek/dunya/dunyadetay/29.04.2011/1383768/default.htm (2 Kasım 2014).

"Önlem Almamız Artık Kaçınılmaz Olmuştu". *Milliyet.* 1 Aralık 2011. http://www.milliyet.com.tr/onlem-almamiz-artik-kacinilmaz-olmustu/dunya/dunyadetay/01.12.2011/1469507/default.htm (14 Kasım 2014).

"Pentagon to Send Patriot Missiles, 400 Troops to Turkey to Defend against Syria". *Haaretz.* 14 Aralık 2012. http://www.haaretz.com/news/middle-east/pentagon-to-send-patriot-missiles-400-troops-to-turkey-to-defend-against-syria-1.484901 (22 Kasım 2014).

"Rusya, Mısır ve İran, Esad Muhaliflerinin Silahlandırıldığını İddia Ediyor". *Milliyet.* 8 Mart 2012. http://www.milliyet.com.tr/rusya-misir-ve-iran-esad-muhaliflerinin-silahlandirildigini-iddia-ediyor/dunya/dunyadetay/08.03.2012/1512708/default.htm (19 Kasım 2014).

"Şam ile İlişkiler Artık Dönülmez Noktada". *Milliyet.* 14 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/sam-ile-iliskiler-artik-donulmez-noktada-/dunya/dunyadetay/14.11.2011/1462400/default.htm (15 Kasım 2014).

"Şam'da Kritik Görüşme". *Milliyet.* 9 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/sam-da-kritik-gorusme/siyaset/siyasetdetay/09.08.2011/1424501/default.htm (11 Kasım 2014).

"Şam'dan Erdoğan'a Sert Bir Yanıt". *Milliyet.* 7 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/sam-dan-erdogan-a-sert-yanit/siyaset/siyasetdetay/07.08.2011/1423782/default.htm (11 Kasım 2014).

"Şam'dan Hem Özür Hem Tehdit". *Milliyet.* 15 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/sam-dan-hem-ozur-hem-tehdit/dunya/dunyadetay/15.11.2011/1462829/default.htm (16 Kasım 2014).

"Sözde Değil Özde Uygulanmalı". *Milliyet.* 28 Mart 2011. http://www.milliyet.com.tr/-sozde-degil-ozde-uygulamali-/siyaset/siyasetdetay/29.03.2011/1370215/default.htm (1 Kasım 2014).

"Sınırda Kritik Tatbikat". *Milliyet.* 5 Ekim 2011. http://www.milliyet.com.tr/sinirda-kritik-tatbikat/gundem/gundemdetay/05.10.2011/1446834/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye Basınında Esad"ın Türkiye Ziyareti". *Zaman.* 18 Ekim 2007. http://www.zaman.com.tr/dunya_suriye-basininda-esadin-turkiye-ziyareti_602657.html (22 Aralık 2014).

"Suriye Füzelerini Türkiye'ye Çevirdi". *Milliyet.* 26 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriye-fuzelerini-turkiye-ye-cevirdi/dunya/dunyadetay/26.11.2011/1467791/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye Konusunda Türkiye Bir Yerlere Zorlanıyor mu Sorusunu Yanıtladı". *Milliyet.* 10 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/-suriye-konusunda-turkiye-bir-yerlere-zorlaniyor-mu-sorusunu-yanitladi/siyaset/siyasetdetay/10.04.2012/1526226/default.htm (20 Kasım 2014).

"Suriye Ordusundan Türkiye Sınırında Operasyon". *Milliyet.* 2 Mart 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-ordusundan-turkiye-sinirinda-operasyon/dunya/dunyadetay/02.03.2012/1510325/default.htm (19 Kasım 2014).

"Suriye Sınıra Kimyasal Füze Yerleştirdi İddiası". *Milliyet.* 18 Aralık 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriye-sinira-kimyasal-fuze-yerlestirdi-iddiasi/dunya/dunyadetay/18.12.2011/1477075/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye Yönetimi Türkiye'yle İlgili Yeni Kararlar Aldı". *Milliyet.* 4 Aralık 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-yonetimi-turkiye-yle-ilgili-yeni-kararlar-aldi/dunya/dunyadetay/04.12.2011/1471025/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye: Türkiye'nin Yaptığı Savaş İlanıdır". *Milliyet.* 3 Nisan 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-turkiye-nin-yaptigi-savas-ilanidir/dunya/dunyadetay/03.04.2012/1523504/default.htm (20 Kasım 2014).

"Suriye'den Dedeman'a Bir Şok Daha". *Milliyet.* 17 Ocak 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-dedeman-a-bir-sok-daha-/ekonomi/ekonomidetay/17.01.2012/1490115/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye'den Türk TIR'larına Yasak". *Milliyet.* 4 Aralık 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turk-tir-larina-yasak/dunya/dunyadetay/04.12.2011/1470981/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye'den Türkiye'ye Karşı Hamle". *Milliyet.* 3 Aralık 2012. http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-turkiye-ye-misilleme/dunya/dunyadetay/03.12.2011/1470614/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye'nin Üyeliği Askıya Alındı". *Milliyet.* 12 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriye-nin-uyeligi-askiya-alindi/dunya/dunyadetay/12.11.2011/1462045/default.htm (15 Kasım 2014).

"Suriye'ye Elektrik Resti". *Milliyet.* 15 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriye-ye-elektrik-resti/ekonomi/ekonomidetay/15.11.2011/1463185/default.htm (16 Kasım 2014).

"Suriye'ye Türkiye'den Kötü Haber". *Milliyet.* http://www.milliyet.com.tr/suriye-ye-turkiye-den-kotu-haber/ekonomi/ekonomidetay/09.12.2011/1473273/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriye'den Gelen Mallara Yüzde 30 Vergi". *Milliyet.* 7 Aralık 2011, http://www.milliyet.com.tr/suriye-den-gelen-mallara-yuzde-30-vergi/ekonomi/ekonomidetay/07.12.2011/1472410/default.htm (17 Kasım 2014).

"Suriyeli Muhalifler Antalya'ya Geliyor". *Milliyet.* 26 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-antalya-ya-geliyor/dunya/dunyadetay/26.05.2011/1394791/default.htm (6 Kasım 2014).

"Suriyeli Muhalifler İstanbul'da Ulusal Meclis İlan Ettiler". *Milliyet.* 16 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriyeli-muhalifler-istanbul-da-ulusal-meclis-ilan-ettiler/dunya/dunyadetay/16.09.2011/1439014/default.htm (13 Kasım 2014).

"Suriyeliler İstanbul'da Ofis Açtı". *Milliyet.* 15 Aralık 2011. http://www.milliyet.com.tr/suriyeliler-istanbul-da-ofis-acti/dunya/dunyadetay/15.12.2011/1475667/default.htm (15 Kasım 2014).

"Syria-Turkey Conflict: Syrian Anti-Aircraft Shell Hits Turkey Health Center". *The Huffington Post.* 23 Ekim 2012. http://www.huffingtonpost.com/2012/10/23/syria-anti-aircraft-shell-turkey_n_2004892.html (22 Kasım 2014).

"Syrian Rebels Elect Islamist-dominated Unified Command". *Reuters.* 7 Aralık 2012. http://www.reuters.com/article/2012/12/07/us-syria-crisis-rebels-idUSBRE8B60QX20121207 (23 Kasım 2014).

"Terörle Mücadelede Yeni Tedbirler". *Milliyet.* 18 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/terorle-mucadelede-yeni-tedbirler/siyaset/siyasetdetay/18.08.2011/1428508/default.htm (12 Kasım 2014).

"Tunus Toplantısından Güçlü Bir Mesajın Çıkacağına İnanıyoruz". *Milliyet.* 15 Şubat 2012. http://www.milliyet.com.tr/tunus-toplantisindan-guclu-bir-mesajin-cikacagina-inaniyoruz/siyaset/siyasetdetay/15.02.2012/1503534/default.htm (18 Kasım 2014).

"Turkey Admits Export of Rifles to Syria for Sports". *Hürriyet Daily News.* 17 Aralık 2013. http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-admits-export-of-rifles-to-syria-for-sports.aspx?pageID=238&nID=59712&NewsCatID=338 (23 Kasım 2014).

"Turkey: Jet downed by Syria in International Space". *BBC.* 24 Haziran 2012. http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18568412 (21 Kasım 2014).

"Turkish Military Convoy Heads for Syrian Border". *Hürriyet Daily News.* 30 Temmuz 2012. http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-military-convoy-heads-for-syrian-border-reports.aspx?pageID=238&nID=26653&NewsCatID=338 (21 Kasım 2014).

"Turkish Parliament Passes Syria Motion Amid Opposition". *Hürriyet Daily News.* 3 Eylül 2013. http://www.hurriyetdailynews.com/turkish-parliament-passes-syria-motion-amid-opposition.aspx?pageID=238&nID=55657&NewsCatID=338 (22 Kasım 2014).

"Turkish Warplanes Shoot Down Syrian Helicopter". *Zaman.* 17 Eylül 2013. http://www.zaman.com.tr/todays-zaman_turkish-warplanes-shoot-down-syrian-helicopter_2136893.html (22 Kasım 2014).

"Türkiye Bayrağını İndirip Suriye Bayrağını Astılar". *Milliyet.* 23 Haziran 2011. http://www.milliyet.com.tr/turk-bayragini-indirip-suriye-bayragini-astilar/dunya/dunyadetay/23.06.2011/1405825/default.htm (10 Kasım 2014).

"Türkiye Gereken Yanıtı Alır". *Milliyet.* 8 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/-turkiye-gereken-yaniti-alir-/dunya/dunyadetay/08.08.2011/1423987/default.htm (11 Kasım 2014).

"Türkiye Suriye'yi Yedi Koldan Fethedecek". *Taraf.* 5 Ekim 2010. http://www.taraf.com.tr/haber/turkiye-suriye-yi-yedikoldan-fethedecek.htm (22 Aralık 2014)

"Türkiye, Suriye'yi İthalatta Taviz Tanıyan GTS'den Çıkardı". *Milliyet.* 14 Aralık 2011. http://www.milliyet.com.tr/turkiye-suriye-yi-ithalatta-taviz-taniyan-gts-den-cikardi/ekonomi/ekonomidetay/14.12.2011/1475374/default.htm (17 Kasım 2014).

"Türkiye'den Suriye Uyarı: Kimsenin Eli Boş Değil". *Milliyet.* 30 Eylül 2011. http://www.milliyet.com.tr/turkiye-den-suriye-uyari-kimsenin-eli-bos-degil/ekonomi/ekonomidetay/30.09.2011/1445113/default.htm (15 Kasım 2014).

"Türkler Osmanlı Hayali Kuruyor". *Milliyet.* 27 Kasım 2011. http://www.milliyet.com.tr/-turkler-osmanli-hayali-kuruyor-/dunya/dunyadetay/27.11.2011/1467876/default.htm (14 Kasım 2014).

"Yabancı Medya: 'Suriye Türkiye'ye Meydan Okudu". *Milliyet.* 10 Ağustos 2011. http://www.milliyet.com.tr/yabanci-medya-suriye-turkiye-ye-meydan-okudu-/dunya/dunyadetay/10.08.2011/1424940/default.htm (12 Kasım 2014).

"Yalan Rüzgarı'nda Başrolü Sen Oyna". *Milliyet.* 15 Mayıs 2011. http://www.milliyet.com.tr/yalan-ruzgari-nda-basrolu-sen-oyna/siyaset/siyasetdetay/15.05.2011/1390469/default.htm (4 Kasım 2014).